

PLATON ZA POČETNIKE

*Dave Robinson i Judy Groves, Platon za početnike,
prevela Jadranka Pintarić, Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.*

Svijet Atene

Platon je rođen 427. pr. Kr. u aristokratskoj porodici i većinu je života proveo u Ateni. Grad-država Atena u petom je stoljeću prije Krista vjerojatno bila najciviliziranije mjesto na svijetu – stjecište astronoma, biologa, logičara, umjetnika, matematičara i svih mogućih mislilaca koji su se u to vrijeme neodređeno svrstavali u "ljubitelje mudrosti" ili "filozofe".

Dominacija Atene rasprostirala se Mediteranom a održavala se nemilosrdnom efikasnošću. Robovi su obavljali sav dosadan i težak fizički rad, pa je tako većina Atenjana imala mnogo slobodnog vremena za razmišljanje i razgovor o idejama. No, nije ih odveć mučilo etičko pitanje samog ropstva. Žene baš i nisu sudjelovale u intelektualnom i javnom životu države.

Sama je Atena bila mali grad, pa su se svi međusobno poznavali, što znači da je Platonova filozofija vjerojatno bila upućena određenoj elitnoj publici koju su činili njegovi prijatelji intelektualci i sljedbenici.

Sokrat

Platon je upoznao karizmatičnog filozofa po imenu Sokrat (470-399. pr. Kr.) koji će mu potpuno promijeniti život. Sokrat je bio omiljeni učitelj mnogih mladih Atenjana, iako su njegov izgled, osobne navike i filozofski pogledi izvirgavani poruzi i podsmijehu u atenskim kazalištima i u javnom životu. Sokrat je držao kako se filozofija ne može podučavati jer je ona, zapravo, stajalište uma, a ne skup znanja. A kao i svi učitelji; obično je govorio u zagonetkama i paradoksima.

Sokrat uporno ponavlja kako filozofi moraju dovoditi u pitanje konvencionalnu mudrost i izazivati tradicionalna vjerovanja.

Mladi ljudi moraju misliti svojom glavom i ništa ne uzimati zdravo za gotovo.

Sokrat je poticao onu vrstu buntovna ponašanja koju vlasti obično ne trpe. Građani Atene konačno su svrgnuli marionetsku vladu "Tridesetorice tirana"; obnovili demokratsku vladu i 399. pr. Kr. pogubili Sokrata, natjeravši ga da popije otrov. Prilično neuvjerljive optužbe protiv njega bile su zbog bezbožništva i kvarenja mladeži. U stvari, Sokrat je vjerojatno bio osuđen zbog bliska prijateljstva s dvojicom svojih nekadašnjih učenika - Kritijom ("Tiraninom") i Alkibijadom ("Spartanskim izdajnikom"). Čini se da je Sokrat, kao i njegov učenik Platon, imao poguban izbor prijatelja.

Sokratovo pogubljenje za mnoge je mlade Atenjane bilo iznimno traumatičan događaj, pa tako i za Platona, koji je napustio grad zgrožen atenskom politikom i političarima. U to je vrijeme, rekao ...
Sve dok vladari ne postanu filozofi ili filozofi vladari svijet neće biti bolji.

Platon je putovao po Mediteranu, **možda** je posjetio Egipat, **možda** su ga gusari oteli i prodali u roblje, ali je gotovo **posve sigurno** da je posjetio neke grčke kolonije u južnoj Italiji, prije nego što se naposljetku skrasio na Siciliji, na dvoru kralja Dionizija Starijeg. Tu je upoznao privlačna mladića po imenu Dion, koji se jako dojmio sredovječnog atenskog izbjeglice. Upoznao je i filozofa

Arhita iz Tarenta, koji je potaknuo njegovo zanimanje za pitagorejsku matematiku.

Mudar čovjek je onaj koji zna da ništa ne zna.

Akademija

Osjećajući nostalgiju za domovinom, Platon se naposljetku vratio u Atenu gdje je oko 387. pr. Kr. osnovao prvo europsko sveučilište nazvano "Akademija". U tom su učilištu predavači objedovali za istim stolom, raspravljali o svemu što se znalo i gajili duh sokratovske rasprave. U šetnjama po vrtu Platon je držao predavanja iz matematike, astronomije i vlastite teorije "ideja". Imao je malu biblioteku, a možda čak i mehanički model planetarnog orbita. Kao i pitagorejci s juga Italije, članovi Akademije su vjerovali kako se u proučavanju matematike nalazi ključ ukupnog razumijevanja.

Matematika razotkriva sve pravilnosti i harmonije koje upravljaju prirodnim i ljudskim svijetom. Legenda kaže da je iznad ulaza u Akademiju pisalo: "Neka ne ulazi onaj tko ne zna geometriju."

Svrha Akademije mogla je katkad zbunjivati manje upućene Atenjane. Jednom su se prilikom mnogi građani oduševljeno odazvali na javno predavanje o "Dobrom životu", očekujući da će čuti o sreći i samousavršavanju, da bi se zatekli usred nejasna i beskrajnog predavanja iz više matematike.

Nepromišljeni posjeti Sirakuzi

Na molbu prijatelja Diona Platon je u svojoj šezdesetoj otišao u još jedan poguban posjet Sirakuzi. Trebao je podučavati mladog kralja Dionizija Mlađeg, ali se našao usred zastrašujućeg političkog osinjaka. Sam je Dion bio protjeran zbog zavjere protiv kralja. *Nepromišljeno sam stao na njegovu stranu...*

Čini se kako je zbog toga Platon imao "teškoća" da napusti Sirakuzu kad se poželio vratiti kući. Kralj, koji je bio pod opsadom, razborito je zaključio kako ima hitnijih poslova nego što su satovi iz metafizike.

Platon se, ne baš mudro, vratio u Sirakuzu kada je čuo za Dionizijevo obećanje kako će Dionu dopustiti povratak u zemlju. Ali Dion je ostao u progonstvu, imovina mu je zaplijenjena, a Platon bi ostao u Sirakuzi u trajnom kućnom pritvoru da se za njega nije zauzeo vladar iz jedne susjedne zemlje. Dion je 357. godine pr. Kr. osvojio Sirakuzu i zbacio Dionizija ... *Ali zatim ga je iz zasjede ubio Kalip, još jedan od mojih starih poznanika.*

Ta složena priča o izdaji, ucjeni, prijetnjama i pravom nasilju kao da pokazuje kako je Platon prilično slabo prosuđivao karaktere i političke prilike. Nakon tog zadnjeg posjeta, Platon je, očigledno s pravom, digao ruke od javnoga života, te postao prilično ciničan prema svim političarima .

Miran akademik

Platon se naposljetku vratio u Atenu, gdje je u Akademiji držao nastavu i vodio rasprave sve do svoje smrti 347. godine pr. Kr. Najistaknutiji student na Akademiji bio je Aristotel (384-322. pr. Kr.), porijeklom iz Makedonije, grčke pokrajine sa sjevera.

Učio sam kod Platona 20 godina, a nakon njegove smrti preuzeo sam Akademiju, a poslije sam, 335. godine pr. Kr. osnovao vlastitu školu - Licej.

Akademija je i dalje postojala tijekom mnogih stoljeća, sve dok je naposljetku 529. godine nije zatvorio kršćanski car Justinijan. Platonu je bilo više od osamdeset godina kada je umro, a kao i većina onih koji su se poslije bavili filozofijom, imao je vrlo malo novca i imetka.

Grčka civilizacija

Atenska je civilizacija u petom stoljeću pr. Kr. bila uistinu osobita, pa s pravom možemo reći kako je upravo ona postavila temelje našim modernim zapadnjačkim uvjerenjima i vrijednostima. Međutim, iako su Atenjani u mnogo čemu bili slični nama, u nekom su se drugom pogledu razlikovali. Oni su se divili ratničkim vrlinama i vjerojatno su bili manje individualistički a više "plemenski" nastrojeni nego što smo mi danas. Zato što se njihov društveni i kulturni svijet umnogome razlikovao od našega, jasno je kako mnoge grčke riječi ne možemo posve točno prevesti na naš suvremeni jezik.

Grčka misao

Grci su imali teleološki pogled na svijet i na same sebe. To znači da sve na svijetu teži k nekoj konačnoj svrsi ili planu - dobar nož mora biti oštar, konj snažan i poslušan, vlada pravedna i učinkovita, itd. Tako je "dobar" čovjek onaj koji ispunjava svoje dužnosti, uglavnom tako što je dobar građanin. Robovi nisu imali sreće - bili su robovi zbog svoje "prirode".

Grčka religijska vjerovanja također su bila različita. Grčki su bogovi bili svadljiva, promiskuitetna i često nemoralna družina kojoj je mudro dodvoravati se i prinositi žrtve. Inteligentni grčki građani svoje su političke i etičke vrijednosti tražili izvan službene religije.

Postavljajući temeljna pitanja izvan mitova, počeli smo «filozofirati». Sve smo dovodili u pitanje... matematiku, moral, biologiju, politiku, sociologiju, povijest, astronomiju...

"Spoznaja" se začinjala, što znači da Atenjani, za razliku od nas, nisu strogo razgraničavali discipline. Bilo je to prvo društvo koje je odbilo prihvatiti tradicionalne odgovore zdravo za gotovo. Njihovo je stajalište bilo kritičko i istraživačko, što ih i danas, više nego bilo što drugo, čini uistinu "modernima".

Grčki gradovi-države

Već u Platonovo doba svi su grčki gradovi-države bili dobro uređeni. U antičkom su svijetu bili jedinstvena pojava. Egipat i Perzija bili su golema, bogata, monolitna i teokratska društva, dok su Grci živjeli u malim, neovisnim, većinom siromašnim državama.

Postojalo je mnogo gradova-država i svi su međusobno bili neovisni i imali različite političke sustave. Atena je bila posebna po čestom odabiru vrlo neposrednog oblika demokratske vlasti, u čemu su sudjelovali svi odrasli muški građani. Biti građaninom Atene značilo je imati povlastice, ali i mnoge naporne političke i javne dužnosti, kao što su vojna i sudska služba; a za imućnije i plaćanje vjerskih obreda i sezonskih kazališnih događaja. Atena je bila čuvena po svojim velikim dramskim piscima: Eshilu, Sofoklu, Euripidu, Aristofanu i drugima.

Platonova upozorenja

Platon je neprestano upozoravao sugrađane na neposredne opasnosti koje su prijetile državi. Ateni su prijetili vanjski neprijatelji: kako Perzijsko carstvo tako i vojnički grad-država Sparta. No, čini se da su građani Atene neprestano bili svadljivi ali i privrženi demokratskim vladama koje su, u pravilu, bile korumpirane i neučinkovite.

Inteligentnu su mladež, građane budućnosti, kvarili "sofisti". Sofisti naučavaju da je moral stvar osobnog izbora te da je ljudska sebičnost posve "prirodna". Platonova Država bila je očajnički pokušaj da se dokaže koliko su te ideje lažne i opasne. Za Platona, promjena i napredak uvijek su povezani s pokvarenošću i propadanjem. Nastojanje njegove filozofije bilo je pružiti neku vrstu

postojanih moralnih vrijednosti i trajne političke stabilnosti koja će spasiti Atenu. Naravno, nije znao da glavna prijetnja dolazi sa sjevera. Naposljetku je Atenu "progutalo" makedonsko carstvo Filipa II. (382-336. pr. Kr.) i njegova nasljednika, Aristotelova učenika, Aleksandra Velikog (356-323. pr. Kr.).

Utjecaji na Platona: predsokratovci

Tri filozofa koja su najviše utjecala na Platona bili su Pitagora, Heraklit i Sokrat. Pitagoru (582-496. pr. Kr.), porijeklom s otoka Samosa, progonio je diktator Polikrat, zbog čega se preselio u Kroton, grčku koloniju na jugu Italije. Poput mnogih "predsokratovskih" filozofa iz 6. stoljeća pr. Kr., Pitagora je vjerovao kako mora postojati *jedno temeljno jedinstvo* ili element od čega je "sve" načinjeno. Predsokratovci su zastupali različita mišljenja o tome što bi to "jedinstvo" moglo biti: voda, zrak, vatra ili atom

Pitagora: *No ja tvrdim da su sve stvari brojevi. Sve što oko sebe vidite je matematika.*

Pitagorino se stajalište čini apsurdno kontraintuitivnim. Teško je u oblacima, drveću i valovima vidjeti "matematiku". Do tog je stajališta Pitagora došao otkrivši kako se pojedine note i struktura glazbe mogu objasniti omjerima. Za njega je to značilo da su sve prirodne pojave na sličan način matematičke.

Religija matematike

Pitagora je također shvatio da je matematika neovisna o opažajnom i iskustvenom svijetu. Ne možete vidjeti "trokutastost" ili stvarni broj "47". Matematika je "čista" i nezagađena. Proučavanje matematike omogućuje vam da pobjegnute od nemarne nedosljednosti fizičkoga svijeta. *Brojevi su univerzalni, neuništivi, vječno istiniti, a njihovu je istinitost moguće otkriti samo umom.*

Pitagora je prema brojevima imao duboko religijsko strahopoštovanje i oduševljavao se njihovim geometrijskim modelima. U Krotonu je osnovao naseobinu religioznih matematičara, u kojoj je vladala željezna disciplina. Vjerovao je također u postojanje besmrtni duše i reinkarnaciju. Zapravo je ponajprije Pitagora odgovoran za uvođenje široko rasprostranjena grčkog vjerovanja kako stvarno znanje mora biti poput matematike - univerzalno, trajno, stečeno čistim mišljenjem i nezagađeno osjetilima. Usto je pokazao kako je moguće osnovati zajednicu kojom uspješno upravljaju filozofi.

Heraklit: Sve se mijenja

Heraklit (535-475. pr. Kr.) je imao neobično dinamičan pogled na svijet. Za njega je svijet bio u stanju neprestana kretanja i promjene. Ništa nije posve postojano ili pouzdano. Njegova čuvena izreka je «panta rei - sve teče». *I planine su slične vrlo usporenim vodopadima.* To znači da su sva naša uvjerenja o empirijskom svijetu uvijek privremena i nepouzdana te ih nikad ne možemo smatrati znanjem. *Pas za kojega tvrdimo kakvoga vidimo nekada je bio štene, a sa sigurnošću će uskoro biti truplo.*

Ne samo što je svijet "proces" nego ga svatko vidi različito. Sva naša uvjerenja o njemu "ovisna su o promatraču". Neki je teret težak za obična čovjeka, ali je lak za dizača utega. *Trojanska Helena bila je lijepa za Parisa, ali obična svakome tko je vidio božicu Afroditu.* Subjektivni izrazi koje upotrebljavamo za opisivanje fizičkoga svijeta nemaju čvrsta značenja. Uvijek su im potrebna dodatna određenja: *Ova je zgrada velika znači samo velika za mene.* Heraklitovski skepticizam

prema empirijskom znanju potkrepljuje Pitagorino stajalište. Pravo znanje može biti čisto i postojano samo ako se stekne umom a ne osjetilima.

Čista i primijenjena znanost

Poslije Pitagore i Heraklita većina je grčkih filozofa vjerovala kako se znanje može steći samo mišljenjem; te da je opažanje - premda korisno - inferioran i varljiv način razumijevanja svijeta i čovjekova mjesta u njemu.

Takvo stajalište pomaže nam da objasnimo zašto su stari Grci izumili krajnje istančanu matematiku, astronomiju i filozofiju... Mnoštvo robova koji su obavljali sav težak rad također je bilo nepoticažno. Zašto «izumjeti» vjetrenjače kad 20 robova može pokretati mlinski kamen?

Sokratovo poimanje znanja

Upravo je Sokrat nadahnuo Platona više nego ijedan drugi filozof. Bio je ružan, niska rasta, neuredan i povremeno pripit, ali unatoč tomu, neizmjereno utjecajan. Sokratovo nam je učenje poznato posredovanjem Platonovih zapisa.

Filozof se treba usredotočiti na ljudska bića - kako bi trebali živjeti umjesto da izvodi umne vježbe o temeljnoj strukturi prirode.

Sokrat je bio opsjednut pitanjem ljudske "vrline": *što je to čemu ljudska bića trebaju težiti?* Neki su filozofi već bili naučavali kako su osobni užitak i sreća dostatni, ali Sokrat je uporno tvrdio kako je odgovor - znanje. Teleološka svrha ljudskih bića je u tome da sve dovode u pitanje, te da s drugima raspravljaju eda bi se što više približili istini.

Sokratovski dijalog

Filozofija je neobična djelatnost. Nema očigledne proceduralne metodologije kao geometrija ili fizika. Sokrat je morao izumiti čime se filozofija treba baviti, i odrediti joj metodu istraživanja. Smatrao je kako filozofija treba da bude proces argumentacije i rasprave. Funkcija rasprave uglavnom je negativna. Sudionici u "sokratovskom dijalogu" gotovo uvijek otkrivaju kako su njihovi odgovori na filozofska pitanja neodgovarajući i neprihvatljivi.

Oni dođu s uvjerenjem kako "imaju pojma" o stanovitim pojmovima, ali ubrzo otkriju da nije tako. Stoga je sokratovski dijalog često bolji za razotkrivanje neznanja, nego za dolaženje do odgovora. Zadaća je filozofije razjasniti postavljena pitanja i potom odrediti odgovore koji su prihvatljivi. To je, dakle, više proces razjašnjavanja nego otkrivanja. Sokratova navika da izvlači tepih ispod nogu ljudi uvjerenih u svoje znanje, očigledno može biti veoma razdražujuća, pa je zbog toga dobio nadimak "Obad". Drugi, mnogo laskaviji nadimak, "Babica", dobio je zato što je raznim ljudima pomagao da porode znanje.

Vrlina je znanje

Usprkos svom oprezu, Sokrat nije bio skeptik. Bio je uvjeren kako je moguće imati ograničeno znanje o onome što ispunjava ljudska bića, i imao je čvrste teorije o tome kako bi ljudi trebali živjeti. Stjecanjem znanja ljudska bića mogla bi upoznati svoju pravu prirodu, spoznati što je dobro

i sukladno tome postupati. Ovo se stajalište odražava u čuvenoj Sokratovoj izreci: *Život koji nije posvećen istraživanju nije vrijedan življenja.*

Za Sokrata je moralnost mnogo više od zajedničkog zakonodavstva. Dobrota je vrsta znanja koje je nekako upisano u strukturu samoga svemira - postoje prirodne moralne činjenice. Kada bi se one mogle spoznati, nitko ne bi mogao činiti zlo. To znači da je loš čovjek samo onaj koji ne zna.

Tvrdnja kako je moralnost samo jedna vrsta znanja, danas nam se doima prilično čudnom.

Traganje za bitima

Sokrat je mislio kako svaka stvar i svaka zamisao imaju tajanstvenu unutarnju "esencijalnu prirodu" koja bi se mogla otkriti kroz dijalektičku raspravu. Stvarno znanje je u pronalaženju konačnih definicija. To obično uključuje propitivanje mnogo različitih primjera određenog pojma ne bi li se pronašla neka zajednička svojstva. Nakon toga, trebali biste moći proniknuti opću definiciju. *Ja svakog pitam; "Što je pravda?". Tako ćemo doći do pravog odgovora za praktičnu primjenu.*

Čini se kako se to "esencijalističko" učenje uklapa u matematiku i geometriju. "Bit" trokuta je u tome što je on "trostrana pojava". Ali "bitna priroda" ljudskih bića, ili "dobrote", nije tako jasna. Baš zato što je to traganje rijetko bilo uspješno, Sokrat je govorio da je neznanje, a ne znanje, uobičajeno stanje ljudskog uma.

Platonov Sokrat

Platonova su prva filozofska djela posvećena Sokratu i predstavljaju pokušaj očuvanja tradicije sokratovske rasprave. Želio je vjerno zabilježiti i svima objasniti ono što je Sokrat govorio. U gotovo svim knjigama Platon koristi Sokrata kao svoga glasnogovornika. Zato nije uvijek jasno čije ideje zapravo izlaže. Čini se da Platon nije odveć mario za to, jer je o sebi mislio kao o nekome tko nastavlja filozofsku tradiciju. Danas, međutim, većina stručnjaka misli da su rani dijalozi prilično vjeran prikaz Sokratova učenja, dok su oni iz srednjeg i kasnijeg razdoblja uglavnom Platonova vlastita djela.

Eutifron

Eutifron je dijalog između Eutifrona i Sokrata koji se vodi ispred atenske sudnice. Sokrata očekuje suđenje i smrtna presuda, ali on ipak nalazi vremena za raspravu o bitnoj razlici između moralnosti koja se temelji na religijskom vjerovanju i moralnosti koja se temelji na filozofskom rasuđivanju. Sokrat pokazuje kako je iz ponašanja bogova gotovo nemoguće izvući dosljedan moralni kodeks. Oni se neprestano prepiru i nemoguće je u svakome trenutku svakome od njih udovoljiti. Najvažnije je ipak to što Platon (ili možda Sokrat?) navodi Eutifrona da prizna jednu ključnu razliku:

"Činiti dobro" razlikuje se od "Činiti ono što bogovi odobravaju".

Ono što je moralno ispravno nije nužno i pobožno... religija se voli zato što je voljena, a moralnost je voljena zato što se voli.

Kao i obično, Sokrat uvlači Eutifrona u verbalni i pojmovni labirint iz koga on ne može pobjeći. Zabrinut zbog tog prilično protupropisna govora ozloglašena bogohulnika, Eutifron oklijeva izvesti

bilo kakve nepravovjerne zaključke, pa nalazi izliku za povlačenje. Sokratova stajališta su, uostalom, i razlog zbog koga ga čeka suđenje.

Istinsko moralno znanje moguće je doseći samo filozofskim promišljanjem i raspravom. Eutifronu je doista lako pokoravati se vjerskim ukazima i zatim biti siguran da se ponašao moralno. Moralnost i religija su u suprotnosti. Ljudi mogu griješiti iz religijskih razloga, a katkad moralni čin može biti religijski nepravovjeran. Tek kad se ljudi oslobode dogmatizma i religijske iracionalnosti može početi istinska filozofija morala.

Apologija

Apologija ili Sokratova obrana navodno je prikaz Sokratovih govora na suđenju, prije i poslije izricanja smrtne kazne. Njegovo stajalište nimalo nije apologetsko ili pomirljivo, nego odvažno prkosno. Sudu drži predavanje o prirodi filozofske rasprave. Tvrdeći kako je katkad, za poticanje rasprave, nužno izložiti zamisli u koje čovjek ne vjeruje. Sokrat nerado priznaje da su neki neodgovorni mladi aristokrati, koji su ga slijedili, mogli starijima i boljima od sebe dosađivati zamornim pitanjima. No, on je čvrsto uvjeren kako je njegova trajna dužnost da filozofira te govori istinu onako kako je vidi.

Griješite ako mislite kako čovjek koji išta vrijedi valja trošiti vrijeme na odmjeravanje očekivanja o životu ili smrti. Bilo što da čini, čovjek mora razmatrati samo jedno: postupa li pravilno ili nepravilno, kao dobar ili kao loš čovjek

Potonji su filozofi toplo dočekali te blistave izjave o intelektualnoj neovisnosti i moralnoj čestitosti koje filozofe čine herojima.

Sokrat je za sebe tvrdio da je apolitičan, jer mu je njegov "unutarnji glas" rekao neka se kloni javnog života. Bio je dovoljno mudar da shvati kako očekivani životni vijek mnogih atenskih političara nije baš sjajan. "Svatko tko kani poživjeti barem kratko vrijeme mora se posvetiti svojim privatnim aktivnostima, i okaniti se politike."

Sokrat je vjerojatno posredno bio upleten u opasnu atensku politiku. Unatoč tomu, nema dvojbe da je svoju presudu prihvatio impresivnom stoičkom mirnoćom. Završava život govoreći kako će njegova smrt biti ili potpuno iščeznuće ili jedinstvena prilika za susret s velikim grčkim filozofima iz prošlosti. Na sebi svojstven način, hvali se kako će se s njima upustiti u dalju raspravu. Razgovoru nikad neće biti kraja: *Tamo ću, kao i ovdje, vrijeme provoditi u propitivanju i istraživanju ljudskoga uma, ne bih li proniknuo tko je stvarno mudar, a tko samo misli da je mudar.*

Kriton

Kriton je zapis rasprave koja se vodila u državnoj tamnici tijekom noći prije Sokratova pogubljenja. Kriton uvjerava Sokrata da mu može organizirati bijeg : *Prikupili smo dovoljno novca da možeš živjeti u progonstvu.* No, Sokrat ne pristaje: *Pogrešno bi bilo ne poštovati državne zakone.*

Kao atenski građanin, Sokrat je s državom sklopio ugovor koji mu je davao prava, ali i nametao obveze. On će poštovati pravne postupke države, ma koliko bili promašeni. Štoviše, odlazak u progonstvo samo bi potvrdio njegovu krivnju u očima sugrađana. *Ovaj ću svijet napustiti kao čovjek kojem nepravdu nije učinio zakon, nego ljudi.*

Fedon

Fedon je čuveni opis Sokratove smrti. Sokrat svojim ožalošćenim prijateljima nudi brojne argumente kojima opravdava vlastito vjerovanje u besmrtnost duše. Ironično ističe kako su filozofi oduvijek bili pustinjačka družina, nezainteresirani za tjelesne užitke, pa stoga ionako "napola mrtvi". Filozofsko je mišljenje proces oslobađanja duše od tijela: smrt je samo još jedno odvajanje.

Um ili duša kadri su najvećom jasnoćom domisliti pojmove i ideje dok je tijelo uvijek uzrok zbrke i greške. Sve što nam se čini da znamo od rođenja, navodi na prethodno postojanje. Ako postoji život prije rođenja, možda onda postoji i poslije smrti.

Ako je moja teorija istinita, onda s pravom treba u nju vjerovati. Ali, ako je smrt potpuni nestanak, neću uzrujavati svoje sugovornike prepuštajući se samosažaljenju.

Na kraju stiže državni službenik noseći čašu otrova koju Sokrat nadušak ispije. Sokratove se noge i tijelo hlade. A onda, napokon, sav razgovor zamire.

Sokratov utjecaj na Platona

Platon je napisao i druge knjige u kojima opisuje Sokratove rasprave s prijateljima o različitim temama: o razboritosti (*Harmid*), o prijateljstvu (*Lisid*), o hrabrosti (*Lahet*), o etici i učenju (*Protagora*). Sokrat je uvijek tvrdio da ne bi mogao biti učitelj jer nema znanje koje bi mogao prenijeti. Unatoč tomu, Sokrat je Platonu dao jasan filozofski program: *Potaknuo me je na razmišljanje o moralnosti kao o posebnoj vrsti znanja koje bi onoga tko ga stekne činilo etički nepogrešivim.*

Znanje mora biti postojano i pouzdano poput matematičkih određenja, zaštićeno od heraklitovskog svijeta promjena i od skeptičkog relativizma. Platon je zaključio kako bi moglo biti nemoguće pronaći takve zajamčene definicije, ili čak i spoznaju o tome kada smo ih stekli. Istina postoji, ali ljudskim je bićima vrlo teško doprijeti do nje. Platon je bio odlučan u pronalaženju izlaza iz te slijepe ulice, raskrinkavajući svijet pouzdanosti koji postoji iza svijeta promjene i propadanja, a koji će tek malobrojni znalci uspjeti doseći.

Sofisti: mudrost za novac

Atena je bila tržnica novih ideja. Skupina mislilaca zvanih "sofisti" trgovala je svojom filozofijom kao nekom vrstom proizvoda za samopomoć. Putovali su od grada do grada podučavajući sinove iz dobrostojećih obitelji, za što su dobivali pozamašne sume novca.

"Sophos" znači "mudrost", ali nevolja je u tome što su sofisti sposobni uglavnom samo mudrovati. *Mi ambiciozne mlade ljude učimo umijeću retoričkog uvjeravanja kako bi bili uspješni na javnim skupovima.*

Za sofiste je "dobar čovjek" onaj koji može zbuniti i zapanjiti svoje protivnike u političkoj raspravi te tako postati utjecajan i uspješan. Sofisti su bili osobito popularni u obiteljima atenskih bogatih skorojevića, koje su imale sinove stasale za javni život.

I Sokrat i Platon bili su zakleti neprijatelji sofista, djelomice i zato što su u njima vidjeli prijetnju starom poretku. *Samo aristokracija treba stjecati znanje o vještini raspravljana i govorništva. A za nas je filozofija, traganje za znanjem, čista i netrgovačka djelatnost kojoj je svrha dobro duše.*

Nekom se prilikom jedan Platonov učenik drznuo pitati čemu "služi" filozofija. Kao "nagradu" za učenje dobio je novčić, a zatim je otpušten kao nepodoban.

Sofistički relativizam i skepticizam

Grčki povjesničar Herodot (oko 484-424. pr. Kr.) proputovao je mnoge zemlje i vidio kako se brojna uvjerenja i kulturni običaji umnogome razlikuju od grčkih. "Samo je običaj vodič." Zakoni i moralne norme razlikovali su se od zemlje do zemlje. U odveć samouvjerenih Atenjana to je izazvalo mali šok. No, sofisti su iz toga izvukli vlastite zaključke. *Ako su moralna uvjerenja različita a ne univerzalna, onda je možda sva moralnost "izmišljena" ili je stvar dogovora. Stoga, poštuju na riječima državne zakone, izbjegavajte sukob s vlastima, ali se uvijek pobrinite za vlastite sebične interese.*

Tako kulturni relativizam (u različitim kulturama ponašanje je različito) može voditi k etičkom relativizmu (spoznaji da različite kulture imaju različita moralna uvjerenja), što samo po sebi lako može skliznuti u etički skepticizam (ne postoje apsolutna moralna pravila koja je moguće dokazati), da bi naposljetku palo u duboko zabrinjavajući etički nihilizam (ne postoje nikakva moralna pravila, pa možete činiti što vas je volja).

Sofisti su bili mišljenja kako su riječi kao što su "sloboda", "odanost", "pravednost" i "jednakost" samo subjektivni ljudski izumi, kojima svaka individua daje svoja privatna značenja. Premda je ustrajno tvrdio kako mladi ne trebaju ništa uzimati zdravo za gotovo te da sve trebaju dovoditi u pitanje, Sokrat je bio uvjeren kako je pogrešna ta vrsta ispraznog cinizma i semantičkog relativizma. Svrha filozofije je nalaženje istine, a ne "pobjeda" u raspravi. *Filozofija je ozbiljna moralna djelatnost. To i mora biti, jer religija više nije pouzdan izvor mudrosti. Pravi filozof mora biti nepristran tragač za moralnim istinama koje, premda ih je teško naći, doista postoje.*

Platon je nastavio pohod protiv sofističkih učenja o moralnom cinizmu i egoizmu te njihovu utjecaju na mladež. Atena je u velikoj neprilici ako nema objedinjen skup pouzdanih moralnih vrijednosti.

Protagora

Neki se napadi na sofiste mogu naći u *Protagori* i *Gorgiji*. Protagora (481.-411. pr. Kr.) je u to vrijeme već bio čuveni filozof prema kojem su i Sokrat i Platon osjećali stanovito poštovanje. Protagora je bio taj koji je rekao: *Čovjek je mjera svih stvari, onih koje jesu da jesu, a onih koje nisu da nisu.* (U prijevodu: ljudska su uvjerenja izumi ljudskih bića i relativna su s obzirom na onoga tko ih spoznaje, pa tako nitko ne može reći da drugi nije u pravu.)

Protagora je bio i agnostik: *Što se tiče bogova, ne mogu reći postoje li ili ne.*

Za Protagoru su sve moralne vrijednosti relativne, a jedini kriterij za djelovanje je samoodržanje i učinkovitost. No, Protagora je bio i branitelj demokratskih ideala: *Politička se stabilnost najbolje čuva ako svatko osjeća kako može sudjelovati u vlasti.*

No Sokrat i Platon ne misle tako: *Vlast treba prepustiti skupini stručnjaka.*

U *Protagori* se naposljetku svi slažu kako mora biti napušteno uobičajeno traganje za definicijom "vrline" ili onoga što je najbolje za ljudska bića, te da su ljudi primorani ostati u neznanju. Sofist iz *Gorgije*, po imenu Kalikle, prilično je neprivačan lik. Njegovo je stajalište kako su zakon i

moralnost samo ljudske konvencije. Pametan se čovjek treba postaviti iznad zakona, biti snažan i ovladati drugima u potrazi za svojim samozadovoljstvom.

Menon

Menon je još jedan pokušaj pronalaženja odgovarajuće definicije "vrline". Sokratov konačan zaključak je da se vrlina ne može podučavati. Ona je svima Bogom dana, iako je se samo malobrojni uopće mogu "sjetiti". Menon moli Sokrata da mu nešto objasni: *Što misliš kad kažeš kako ništa ne učimo, nego da je ono što nazivamo učenjem zapravo sjećanje?*

Iako odgovara Sokrat, ovo su Platonove misli: *Znanje je nešto s čime smo već rođeni, pa je stoga "učenje" jednostavno izvlačenje tog znanja u naš svjestan um.* Sokrat to vješto ilustrira tako što nekog Menonova neuka roba propituje geometriju. Nakon malo poticanja čini se da dječak može izvesti prilično složene geometrijske izračune. *Ovaj rob nema nikakva obrazovanja, ali reklo bi se ipak da poznaje geometriju.*

Iz te činjenice Sokrat izvlači doista izvanredne zaključke. Znamo da dječak to znanje nije stekao u ovom životu, dakle morao ga je steći prije rođenja, u nekoj vrsti nematerijalne egzistencije. Sokrat zaključuje da dječak ima besmrtnu dušu, baš kao i svi ljudi. Učenje je stoga proces *anamneze*, tj. prisjećanje iz prenatalnog stanja duše.

Problemi s anamnezom

Bilo bi to lijepo kad bi se besmrtnost duše mogla dokazati satom geometrije, ali na žalost, u Platonovu je dokazivanju mnogo rupa. Znanje iz geometrije moglo bi biti urođeno. Ali ne nužno zato što je stečeno u prethodnom životu. Glavni je problem u tome što nam Platon zapravo nikad ne nudi uvjerljiv dokaz kako dječak-rob doista ima urođeno znanje o geometriji.

Sokrat dječaka navodi pitanjima koja traže odgovor "da" ili "ne", pa tako dječak može pretpostaviti točan odgovor, prateći promjene u Sokratovu glasu. On radi u Menonovoj kući, pa je za pretpostaviti kako je već nešto znao o matematici i geometrijskim likovima.

Menon je pokrenuo raspravu o urođenim sposobnostima ljudskog uma koja među lingvistima, matematičarima, psiholozima i filozofima traje sve do današnjih dana. Dojmljiv broj dokaza govori o tome da je ljudski um doista specifično sazdan za bavljenje matematikom i učenje jezika. Stoga, čak i ako nam se Platonove metode čine pogrešnima, njegovi početni zaključci mogli bi ipak biti točni.

DRŽAVA

Uvod u Platonovu *Državu*

Država je Platonovo glavno filozofsko djelo - njegov pokušaj da svima pokaže kakva bi trebala biti idealna država. To je zapanjujuća knjiga, prepuna ideja i rasprava o znanju, religiji, duši, etici, politici, obrazovanju, feminizmu, ratu, umjetnosti i još mnogo čemu. *Država* je "zatvoren" tekst koji nastoji pružiti konačne i zakonodavne odgovore na većinu problema i pitanja koje postavljaju Platonovi prijatelji i suvremenici. Gotovo sve ideje su međusobno povezane. Time je postignuta skladnost i dosljednost, ali to znači da dovođenjem u pitanje jednog središnjeg stupa tog filozofskog zdanja, pada čitav sustav. No, najvažniji je ipak kontekst rasprave - grad Atena.

Atena i savršena država

Atena je, kao što znamo, bila iznimno mjesto. Nigdje se drugdje u svijetu nije tako tolerirala slobodna i otvorena rasprava. Atena je privlačila intelektualce iz cijeloga Mediterana, od kojih se mnogi pojavljuju u *Državi*. Gradovi-države postojali su već mnogo godina i nisu više bili novost. No, grčke su kolonije i dalje nicali na sve strane, a njima se upravljalo na najrazličitije načine. Zato je rasprava o "savršenu" društvu imala i praktičnu važnost, i nije bila puka akademska vježba. Većina pitanja kojima se Platon bavi propituje važnost odnosa između pojedinca i države, a razmatra ih u svojoj najvažnijoj knjizi - *Državi*.

Što objedinjuje državu i čini je stabilnom?

Je li država nešto "prirodno" i neminovno ili je to kulturološka i promjenjiva pojava?

Jesu li ljudska bića suradnici ili suparnici? Kako treba obrazovati građane?

Što je znanje?

Jesu li ljudska bića dobra ili zla?

Jesu li svi ljudi jednaki? Ako jesu, u kojem smislu? Imaju li zajedničku kulturu?

Jesu li zakoni neophodni? Tko odlučuje o njima? Zašto se moramo pokoravati zakonima?

Što se događa ako se različiti ljudi ne slažu oko nečega? Imaju li različiti ljudi različite uloge u društvu?

Treba li svatko imati pravo sudjelovanja u upravljanju, ili to treba prepustiti nekolicini stručnjaka?

Ima li država nekakvu svrhu ili cilj? Je li država nešto loše ili dobro?

Uvodne rasprave

Platon oživljava filozofiju stvarajući interakcije između svakovrsnih pojedinaca različitih karaktera i uvjerenja. *Država* počinje pokušajem sudionika rasprave da definiraju "pravo vođenje" ili "dobro ponašanje". Bogati trgovac Kefal nedužno predlaže jednostavnu, prihvatljivu definiciju: "plaćati svoje dugove", što Sokrat s lakoćom pobija: *nećemo luđaku vratiti posuđeni mač*.

Ova iznimka dokazuje kako "plaćanje dugova" ne može biti dobra definicija "dobrog ponašanja".

Činiti dobro prijateljima a zlo neprijateljima. Sokrat to odbacuje, pokazujući kako svjesno nanošenje nepravde nikada ne može biti dobro.

Kao i uvijek, Sokrat ne traži primjere dobrog ponašanja ili opise uporabe nekih moralnih riječi, nego konačne definicije same "biti" dobrog ponašanja.

Trasimah

Kefal i Polemarh su laici kojima je lako odgovoriti. Trasimah je profesionalni sofist iz Halkedona, u posjetu je u Ateni i za život zarađuje dajući satove iz retorike. Trasimah drži kako su svi moralni i politički kodeksi ponašanja neka vrsta smicalica što ih jaki nameću lakovjernima i slabima. To je dalja razrada Kaliklovih stajališta iz *Gorgije*.

Trasimah: *U prirodnom svijetu, jaki uvijek imaju moć nad slabima. Nema razloga očekivati da su ljudska društva u tom pogledu drukčija. Različite države imaju različite pravne i moralne norme, ovisno o tome tko je na vlasti. Pokoravajte se društvenim zakonima kad morate, ali ih kršite kad možete. Čineći tako, imat ćete bolji život.*

Mnogi bi se onodobni Atenjani složili s njim kako "vlada pravo jačega". Miroljubivi građani Melosa, koji su htjeli ostati neutralni u ratovima između Atene i Sparte, pobunili su se protiv nepravedna atenskog zahtjeva da im se pridruže. Odbili su ići u rat. Atenjani nisu odveć marili što je u tome "pravedno", pa su počinili masakr, pobivši sve muške stanovnike Melosa. Trasimah zaključuje svoje obrazlaganje preporučujući egoističan način života.

Pobijanje Trasimaha

Platonovo pobijanje nije osobito uvjerljivo. Jaka vlast može donijeti zakone koji se mogu okrenuti na njenu vlastitu štetu, pa tako Trasimahova definicija moralnosti nije valjana. Nepravda dovodi do razdora. Ni društvo prevaranata ne bi moglo postojati kad bi svi slijedili ove preporuke o sebičnosti.

Bolji dokazi

No svaka će vlast, koja je donijela zakon protiv vlastitih interesa, ubrzo ga i opozvati. Neki su bogati liječnici manje altruistični nego što to Platon pretpostavlja. (Čak i ako svi liječnici i političari nisu motivirani isključivo egoizmom, kako sugerira Trasimah.). Osim toga, vrlo je teško znati je li "svrha" ljudskih bića u tome da budu moralna, nemoralna ili amoralna.

(Kao i sofisti, Trasimah vjeruje u priču o izvornim ljudskim bićima koja su amoralna i pred-društvena. On izmišlja tu priču kako bi naveo na to da su društvo i država artificijelna i nepotrebna ograničenja našeg "prirodnog" bića.

To je istodobno i cinično i romantično gledište. No, isto bi tako mogla biti istina kako je ono što ljudska bića uopće čini "ljudskima" to što su, zapravo, urođeno "društvena", te stoga neizbježna "moralna".

Ideološko shvaćanje moralnosti

Trasimahove se ideje pojavljuju i poslije u političkoj filozofiji. Na primjer, njemački filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900.) tvrdi da politička i moralna učenja nikada ne mogu biti objektivna i neinteresna.

To su uvijek uvjerenja koja jedna snažna skupina nametne drugima. Naizgled su prirodna, ali zapravo uvijek služe interesima vladajuće klase. *Zato će bogati neprestano isticati kako je nemoralno krasti.* (Karl Marx).

Sofističko se gledište čini gotovo uvjerljivim. No, Platon je možda mudriji kad ustraje na tome da smo mi oduvijek bili društvena bića, pa ćemo se tako uvijek morati složiti oko toga što je prihvatljivo a što neprihvatljivo ponašanje. Neka je vrsta moralnog kodeksa neizbježna. I

najsiromašniji čovjek u vrlo jednostavnom društvu ima neku imovinu koju želi zaštititi. Bez takvih sporazuma, ljudska društva nikada ne bi napredovala, čak i ako je točno da bogati i moćni obično najbolje prolaze.

Glaukon i Adimant

Raspravu o "dobrom ponašanju" nastavljaju dva Platonova brata Adimant i Glaukon. Glaukon na ljudsku prirodu gleda krajnje cinično. Zamislite da imate Gigov čuveni čarobni prsten koji vas na zahtjev čini nevidljivima. Što biste s njim učinili?

Većina bi ljudi krala i varala ili čak činila ozbiljne zločine, naprosto zato što bi mogli izbjeći kaznu.

To dokazuje da bi se ljudi, kada se ne bi obuzdavali, uvijek vraćali svojoj pohlepnoj, sebičnoj i okrutnoj naravi.

Međutim, naposljetku su čak i Glaukonovi nemilosrdni egoisti dovoljno racionalni da shvate kako mogu profitirati prihvaćanjem nekoliko obvezatnih moralnih pravila: Pravila ih štite jedne od drugih. Tako je nastala "moralnost", ali samo kao *ugovorna razmjena* između lopova.

Psihološki egoisti

Glaukonovo shvaćanje ljudske prirode prilično je tjeskobno i katkad se naziva "psihološkim egoizmom". Ljudska su bića okrutna i nemilosrdna baš kao i zvijeri grabljivice. Moralnost je zato samo ono što nekome odgovara. *Moj brat Adimant slaže se s ovom analizom i podržava Trasimahov zaključak: Nabolje je "činiti nepravdu i ne biti otkriven".*

Teorija ugovora daje naturalističko objašnjenje moralnosti. Etika je samo prikladna ljudska konvencija.

Takvo cinično shvaćanje ljudske prirode i etike privuklo je nekolicinu drugih filozofa, poglavito Engleza Thomasa Hobbesa (1588-1679.). Upotrijebio je tu teoriju kako bi objasnio zašto nam je potrebna snažna autoritarna vlast - da silom provede ugovorom utvrđena moralna pravila.

Život bez vlasti je barbarski. Bez vlasti ljudi se uistinu ponašaju kao da su "nevidljivi" - jer ne postoje kazne za zlodjela. Život bez vlasti ubrzo postaje "opak, okrutan i kratak". Stoga ne iznenađuje što ljudi koji su naklonjeni čvrstoj vlasti obično imaju pesimistično mišljenje o ljudskoj naravi.

No je li to sve točno?

Platon se, možda mudro, ne upušta u raspravu protiv takvih ciničnih mišljenja, nego nastavlja obrazlagati svoje jedinstvene teorije o ljudskoj prirodi, društvu, etici i politici. Objašnjenja ukupnog ljudskog ponašanja psihološkim egoizmom obično budu samopotvrđivanje, pa ih je teško pobiti.

Ako je točno da su svi ljudi zvijeri, zašto neki daju novac u dobrotvorne svrhe?

Da bi povećali samopoštovanje.

Zašto onda često čine nesebična junačka djela?

Da bi dobili društveno priznanje.

Objašnjenja društva, moralnosti i vlasti koja se temelje na ugovoru isto se tako oslanjaju na tu bizarnu priču o osamljenim pojedincima koji tumaraju naokolo u pred-društvenom stanju, a onda se susretnu i uzajamno sklapaju "ugovore".

Platonova epistemologija

Sve do te točke u *Državi* Platon dopušta čitavom nizu različitih i često subverzivnih filozofa da iznesu svoja stajališta, od kojih nam mnoga danas zvuče vrlo moderno. No, zatim se *Država* preokreće u virtualni monolog u kojem se Sokratovi sugovornici prilično ponizno slažu sa svime što on kaže, pa se tako završava živahna rasprava. Prije nego što nastavimo objašnjavati Platonovu politiku ili etiku, važno je dobro razumjeti njegovu teoriju spoznaje (njegovu "epistemologiju"), jer sve ostalo proizlazi iz nje. Zapravo je teorija spoznaje ono po čemu je Platon postao poznat, unatoč tomu što je nitko u potpunosti ne razumije, i što je o njoj sam Platon bio ozbiljno suzdržan. Pa ipak, sve Platonove filozofske ideje o etici, politici, obrazovanju, umjetnosti – i doslovno svemu ostalome počivaju na njoj. Stoga, ako se ta epistemologija pokaže pogrešnom, pada cjelokupna njegova filozofija.

Što je znanje?

Postoje dvije vrste znanja. Jedno je svakodnevna vrsta znanja o svijetu, koje stječemo osjetilima (obično se naziva "iskustvom"). Platon je mislio kako je ta vrsta znanja dovoljna običnim ljudima u njihovu svakodnevnom životu. Ali to nije pravo znanje. Kao i Heraklit, Pitagora pa možda i Sokrat, i Platon je mislio da je iskustveni svijet neka vrsta iluzije, veo koji nam skriva pravu istinu. *Svakodnevni je svijet prepun naizgled različitih stvari kojima je svojstvena nestabilnost i stalna promjena. Različiti ljudi doživljavaju ovaj površinski svijet na različite načine, i imaju različita gledišta o njegovim svojstvima; veličini, težini, privlačnosti...*

To znači da oni o ovom svijetu mogu imati samo "**mišljenje**", ali ne i pravo znanje. Nemoguće je bilo koje trajno ili pouzdano znanje o ovom osjetilnom svijetu. Mi živimo okruženi sjenama, snovima, odrazima i inferiornim kopijama nečega boljeg.

Univerzalije i partikularije

Svijet koji vidimo oko nas pun je "partikularija" - pojedinačnih primjeraka stvari: žirafa, olovka, demokracija, prijatelja, crvenih vrata, stolova. Sve te stvari su također "nepostojane" - mogu postojati samo u određenu vremenu i na određenu prostoru. Da bismo dali smisao tom svijetu prepunom različitih pojedinačnosti, mi ga razborito svrstavamo u skupine ili vrste, da bi postao jednostavniji i da bismo ga bolje pojmlili.

Nije uvijek jasno jesu li te vrste prirodne i doista "prisutne" ili su praktičan sustav klasifikacije zasnovan na našim uopćavanjima. Povremeno izrone stvari koje se ne "uklapaju" ni u jednu vrstu za koju pretpostavljamo da su "prirodne" - kao na primjer australski čudnovati kljunaš, sisavac koji leže jaja.

Kad u rječniku tražimo riječi kao što su "žirafa" ili "olovka", nalazimo definiciju tih univerzalija ili vrsta. Rječnik nam daje definiciju zasnovanu na onome što je zajedničko svim žirafama. A to se ne odnosi na određenu, pojedinačnu žirafu po imenu "Mate" koja živi u londonskom zoološkom vrtu.

Uzori i odrazi

Svijet je pun određenih, pojedinačnih žirafa koje "pripadaju" općenitosti ili vrsti po imenu "žirafe". Što su točno općenitosti, jedna je od onih zagonetki koju većina ljudi razumno zanemaruje, ali to je oduvijek zabrinjavalo filozofe. Platon je bio prvi filozof koji je uvidio da su općenitosti problematične. *Moje je objašnjenje da pojedinačna žirafa koju vidimo, poput Mate, mora biti inferioran odraz neke savršene i trajne "opće žirafe".*

Upravo je to razlog zbog kojeg, kad ugledamo pojedinačne primjere tih dugovratih stvorenja, znamo što su zapravo. Kako točno ta "savršena žirafa" postoji, koju vrstu stvarnosti ima i tko zapravo može imati iskustvo o njoj, pitanja su na koja Platon pokušava odgovoriti ali ne uvijek vrlo uspješno. On razvija epistemološki sustav s "dva svijeta" - savršenih ideja i nesavršenih odraza.

Zagonetni svijet ideja

Taj svijet savršenih uzora ili modela obično se naziva Platonovim svijetom idealnih "oblika" ili, još više zbunjujuće, svijetom "ideja". Platon daje različite i često proturječne opise tog svijeta, pa se čini kao da ga nikada nije dovoljno jasno razradio. Njegove ideje su vječne i nepromjenljive, savršeni uzori za znatno skromnije pojedinosti u našem običnom svijetu. Ideje postoje odvojeno od ljudskih bića i pojedinačnih objekata, a samo malobrojni daroviti i dobro uvježbani umovi mogu ih se "prisjetiti". Kad jednom otkriju i spoznaju ideje, ti stručnjaci postaju nepogrješivi autoriteti za sve.

Ideje su hijerarhijski složene u neku vrstu strukture. Ideja "stolca" je razmjerno banalna i hijerarhijski niska, dok je ideja "pravednog društva" veoma važna i nalazi se pri samome vrhu. To je neobična i zbunjujuća, često mistična epistemologija, koju je teško razumjeti ili u potpunosti razjasniti. Dijelom i zato što je zamišljena kao neka vrsta "vizije", pa se stoga i ne može izravno priopćiti.

Zašto su Platonu trebale ideje

Znamo kako se Heraklitovo viđenje nepouzdana materijalnog svijeta u neprestanom kretanju dojmilo mnogih grčkih filozofa. Jedan od odgovora na tu filozofiju je zaključak kako nikakvo znanje nije moguće - što je stajalište skeptika. Platonovo je rješenje kako postoji alternativni svijet nepromjenljivih ideja u kojem se nalazi istinsko znanje.

Heraklit je poticao zamisli kako je besmisleno tragati za znanjem u iskustvenom svijetu. Ali Pitagora je pokazao da se iza ovog, materijalnog svijeta nalazi matematičko znanje.

Možete činiti inferioran preslik kruga crtajući ga u pijesku, ali sama je "kružnost" idealni pojam koji samo um može pojmiti. Možete kupiti šest jaja, ali nikada nećete naći "6", osim u umu. Geometrijski likovi i brojevi su čisti, trajni, neuništivi i nikad vas neće iznevjeriti. Dva i dva su, četiri, bezvremeno.

Mnogi su grčki intelektualci mislili kako je proučavanje matematike gotovo neka vrsta moralnog obrazovanja. Zato što se s brojevima približavamo onome što je krajnje "stvarno". Platon je bio opčinjen matematikom, pa je mislio kako bi sve znanje moralo biti slično, da bi bilo trajno i tako se "računalo" kao istinsko znanje.

Kratka digresija

Naravno da je krajnje sporno kako sve znanje treba biti slično matematici. Platona, čini se nikada nije osobito zanimalo da sazna kako se stvari mijenjaju, i brkao je "znanje" s "postojanošću". Moderni znanstvenici ne dijele njegov prezir prema iskustvenom opažanju.

Matematička objašnjenja svijeta podudaraju se sa statusom "modela" sve dok se ti modeli ne usporede s prirodom, često u odlično domišljatim pokusima.

Matematika također može ukazati na smjer za novija i raznovrsna iskustvena istraživanja. Te se dvije vrste znanja ne razlikuju po stupnju, nego po vrsti. Matematika nije "bolja", nego "različita". Ali još uvijek ima mnogo matematičara, zvanih "platoničari", koji dijele Platonovo strahopoštovanje prema matematici.

Mi vjerujemo da je matematika dio strukture svijeta, za procjenu koje je naš mozak posebno "opremljen". Za neke je matematika čudo a za druge alat koji smo izumili, kao što vjeruju neki drugi matematičari .

Sokratovske definicije

Kao što smo vidjeli, Sokrat je veći dio života proveo neuspješno pokušavajući stvoriti definicije postavljanjem pitanja. Kad Sokrat pita: "Što je hrabrost?" ne želi popis primjera, nego definiciju "hrabrosti po sebi". On pretpostavlja da će, kad jednom sazna što je zapravo hrabrost, uvijek znati primijeniti taj pojam na određene pojedince u bilo kojim okolnostima.

Platon je, čini se, i sam vjerovao u važnost definicije. Jedini način kako da otkrijete tu vrstu definicije jest da postavite pitanje *što je to što je zajedničko različitim stvarima*. Na taj način, mislio je, on, po svoj ćete prilici otkriti "bit stvari".

Dobar nož, dobar vojnik i dobar pas - svi imaju nešto zajedničko; pažljivo istražujući te različite primjere, trebalo bi se moći otkriti što je zapravo "dobrota po sebi". Tada biste imali razborito prihvatljivu definiciju riječi "dobro" i, što je presudno, dubok uvid u bit "dobrote po sebi".

Riječi, ideje i stvari

Kod Sokrata obično nije jasno govori li se o riječima, idejama ili stvarima. (U grčkom jeziku nije bilo navodnika, pa je i to vjerojatno pridonosilo zbrci.) Često je moguće doći do prihvatljivih definicija *riječi*, ali uglavnom nema "pravih definicija" *stvari*.

Kad postavimo pitanje kao npr. "što je pravda?" vrlo lako uvjerimo sebe da postoji pravi odgovor. No obično najviše što možemo postići su alternativne definicije i objašnjenja.

Isto tako nije od pomoći ako pretpostavite da to što tu vrstu definicija možete dobiti u matematici i geometriji, da ih možete imati i za sve drugo.

Definicije i ideje

Čini se da je Sokrat naposljetku napustio potragu za apsolutnim definicijama, iako je uvijek mislio da ipak nekako postoje. Želio je uspostaviti stabilnost u jeziku kako bi filozofska rasprava bila smisljena. *Nema smisla raspravljati o nečemu, ako ne znate o čemu govorite*. Sokrat je uvijek bio uvjeren da je moguć vrlo poseban tip pouzdanog znanja.

Heraklit je rekao da se ono ne može odnositi na ovozemaljske stvari, i iz čega zaključujem da ono mora biti o stvarima iz nekog drugog svijeta.

I u svojim knjigama, kao što su *Fedon* i *Menon*, Platon se spitiče na putu prema zapanjujućem, novom učenju, čime naposljetku zaključuje ovaj pohod ka konačnim definicijama.

Ideje i posebnosti

Platon objašnjava kako je moguće naći savršene definicije. Povlači jasnu razliku između svih pojedinačnih zemaljskih stvari koje su primjeri ljepote, i ideje "ljepote po sebi", jer je to ono što želimo saznati. Ali gdje taj neobični entitet "ljepota po sebi" postoji? Očigledno mora postojati odvojeno od običnih pojedinačnih stvari ovoga svijeta, jer mora biti savršen.

"Ljepota po sebi" postoji odvojeno od lijepih stvari, o kojima znamo da su "lijepe" samo zbog nekog maglovitog poimanja ideje "lijepog" u našem umu.

Odnos između ideja i odraza

Između ideja i pojedinačnosti postoji zagonetni odnos koji je Platon pokušao dostatno objasniti, ali nije u tome nikada uspio. Teorija se s vremenom razvijala i mijenjala, ali je često proturječna. Katkad Platon predlaže da pojedinačne stvari "sudjeluju" u idejama, a ponekad sugerira da pojedinačne stvari "imitiraju" ideje.

Ideje su "stvarnije" od pojedinačnih stvari jer su, za razliku od njih, vječne i nepromjenljive. Vjerodostojno filozofsko znanje može biti samo o "idejama"... jer ideje su jedini entiteti koji su trajni i postojani.

Spoznaja ideja moguća je samo umom u procesu otkrivanja koji Platon misteriozno uspoređuje s "gledanjem" nekom vrstom "unutarnjeg oka". Svi smo rođeni sa znanjem o idejama, jer smo ih susretali u našim prethodnim životima. Upravo zato možemo tumačiti sve informacije koje nam pružaju naša osjetila.

Mi Matu prepoznamo kao pojedinačnu žirafu samo zato što je ona odraz "ideje žirafe" koju već "znamo".

Eto, tako Platonova teorija objašnjava zašto su stvari takve kakve jesu.

Lijepe su stvari lijepe jer sudjeluju u ideji ljepote. Prepoznamo stvari kao žute jer sudjeluju u istom savršeno žutom. I tako dalje. Što se više trudite objasniti, to čudnije zvuči. Ali mnogim je Grcima iz 5. st. pr. Kr. to bilo posve smisljeno, ponajprije zbog jezika kojim su govorili i na kojem su mislili.

Jezični determinizam

Grčki jezik je bio živahan, raskošno poetičan i fleksibilan. No, bio je oblikovan tako da se čini gotovo neizbježnim da Platon stvori svoju teoriju ideja. Grčke su se apstraktne imenice, kao što je npr. "ljepota", tvorile s pomoću određenog člana - *to kalon* - što navodi na pomisao kako "ljepota" zapravo na neki način "postoji". Grčki glagol "znati" uvijek ide uz direktni objekt, pa bi tako Platon rekao: "ja znam Menona, da je on bogat."

To navodi na pomisao da je spoznaja nečega istovrsna procesu upoznavanja nekoga, što filozofi zovu "spoznaja neposrednim upoznavanjem".

Za Platona je stjecanje spoznaje kao susret s nekim ili nečim, kao *biti u vezi*. Tako, ako vam je poznat pojam kao što je "ljepota po sebi", onda ste se s njim "susreli". Grčka riječ za "istinu" -

aletheia bila je ista kao i riječ za "stvarno". Dakle, ono što je istinito, mora biti i stvarno. Tako je riječ za "ljepotu" ujedno i njeno ime, što implicira njeno postojanje.

Ako je tako s riječima pomoću kojih je Platon mislio, onda baš ne iznenađuje što je povjerovao da su općenitosti nalik na velike, nadmoćne, duhovne pojedinačnosti.

Sve je to grčki

Ne bi se svatko složio kako starogrčki jezik nije bio pogodan za filozofiranje. Za njemačkog je filozofa Martina Heideggera (1889.-1976.) grčki bio "kuća Bitka", ne samo prvi nego i temeljni jezik koji uspostavlja svu kasniju filozofiju. Njemački, kao i grčki, ima ispred imenica članove za muški, ženski i srednji rod, što Heideggeru također omogućuje "neobično" razmišljanje o "Ništa(vilu)", *Das Nichts*.

Usto grčki je, uz njemački, najmoćniji i najduhovniji od svih jezika.

Osim toga, nije zbog grčkoga Aristotel smatrao Platonove "ideje" pogrešnima. Jezik *može* utjecati na vaše mišljenje, ali ne može u potpunosti kontrolirati vaš um. Svaki jezik ima neke svoje "čarolije".

Ludwig Wittgenstein (1889.-1951.) je, kao i Heidegger, mislio i pisao na njemačkom, ali s nakanom da pobije jezične "zamke" i "čarolije".

Savršeno znanje: savršena država

Platon je očajnički želio stvoriti neboriv filozofski sustav koji bi bio vječan, za razliku od sofističke nestalnosti i njihova razornog moralna i političkog cinizma. Izumivši tu "neosporivu" epistemologiju, mislio je da može uspostaviti čvrstu moralnu i političku strukturu za svoju državu. *Oni koji spoznaju to savršeno znanje, bit će vladari.*

Čini se da je Platon uvijek savršenstvo stavljao ispred života. Kao Pitagora, i on je mislio da njegovi skladni modeli objašnjenja moraju biti istiniti zbog međusobne čvrste simetričnosti.

Skladni odgovori

Ideje moraju biti autentične, jer daju tako skladne odgovore na tako mnogo različitih filozofskih pitanja. Ideje objašnjavaju "što je stvarno znanje za razliku od vjerovanja" (ili iskustvenog znanja) te zašto se ono može dosegnuti samo umom.

One objašnjavaju zašto su stvari takve kakve jesu. *Crvene su stvari crvene jer ih (prilično tajanstveno) takvima čini "ideja crvenoga".*

One objašnjavaju kako opće riječi kao što su "veliko" i "crveno" možemo primijeniti na svijet. One objašnjavaju što je stvarno. One objašnjavaju kako imamo sposobnost donošenja vrijednosnih prosudbi svih vrsta. (Znamo što je "dobar krevet" kad ga vidimo, zbog njegove srodnosti s idejom "kreveta".)

No, ideje su mnogo više od mističnog vodiča za potrošače. One nam priskrbuju moralne i političke norme koje bi nekolicini nadarenih stručnjaka mogle omogućiti spašavanje Atene od svih moralnih i političkih promjenljivosti, te je tako sačuvati za sva vremena.

Kritika teorije ideja

Platon je naposljetku i sam shvatio da u njegovoj teoriji ima nekoliko problema i to je izložio u *Parmenidu*, što je pak neke učenjake navelo na pomisao kako je Platon u konačnici posve odustao od svoje teorije ideja.

U središtu svih problema je zbunjujući odnos između ideja i pojedinačnih stvari. Ako pojedinačna stvar "sličiti" ideji, onda obje moraju imati "nešto zajedničko" - nešto što bi po svojoj prilici izražavala neka druga ideja. A ako te tri ideje također imaju "nešto zajedničko", onda se pojavljuje još jedna ideja... I tako *ad infinitum*...

Taj "argument trećeg čovjeka" primjer je onoga što filozofi nazivaju "beskonačnom regresijom". Argument ne dokazuje da je teorija ideja pogrešna, ali pokazuje nešto vrlo neobično u vezi s njom.

Ima još problema

Platon je isto tako shvatio da ako pojedinačne stvari na neki način "sudjeluju" u ideji, onda vjerojatno svaka posjeduje dio te ideje. To znači da su ideje i "jedno" i "mnoštvo", što baš i nije logično.

Platon također nije bio siguran postoje li ideje za predmete koje je načinio čovjek. Ako su ideje vječne i nepromjenljive, onda mora, u postojati ideje i za one stvari koje još nisu izumljene... poput usisavača koji govore i automobila koji, lete, - što se čini čudnim.

A ako su sve pojedinačne stvari na svijetu odrazi ideja, onda vjerojatno moraju postojati ideje za ružne i neugodne stvari, za prljavštinu i prhut, koleru i rat. Stoga nije moguće da ideje uvijek budu savršeni ideali i sveukupnost.

Posljedice

Teorija ideja stvara strašnu zbrku između stvari, misli, ideja i riječi. Glavni je problem ontologija (ili "stvarnost") ideja - Platon o njima često govori kao da su samo prilično osobite, netjelesne pojedinačnosti koje postoje na nekom neodređenu mjestu, te ujedno u ljudskome umu.

To rađa svakojujaka neobična pitanja: Kako izgleda "ideja stolca"? i je li "ideja ljepote" i sama lijepa?

Platon također tvrdi da su samo ideje "stvarne", dok su pojedinačne stvari nekako "manje stvarne", kao da je stvarnost pitanje stupnja. S tom se ekscentričnom idejom našalio Lewis Carroll (1832-98.), stvorivši češirsku mačku koja postupno iščezava, oscilirajući na granici između stvarnosti, polustvarnosti i nepostojanja.

Istinsko i pouzdano znanje

Platon zamišlja znanje kao nešto što će imati samo malobrojni stručnjaci. Zato što vjeruje da su "spoznaja" i "upoznavanje" doslovce jedno te isto, drži kako stvarna spoznaja mora biti neka vrsta osobnog i mističnog upoznavanja. *Stvarna spoznaja je drugima nepriopćiv događaj.*

Danas bismo bili vrlo sumnjičavi prema takvoj tvrdnji. Volimo misliti kako je znanje nešto što mora biti priopćivo, što se može čuvati u knjižnicama i na CD-ROM-ovima, što je svakome dostupno i što dijelimo s raznim vrstama zajednica.

Platon je također mislio da, kad bismo jednom nešto "spoznali", više ne bismo činili greške. A mi smo danas itekako "pogrešivi". Mislimo da je znanje tek nešto privremeno - nešto što bi se moglo promijeniti, i nipošto nismo sigurni u ono što mislimo da znamo.

Što su dakle univerzalije?

Platonov slavni učenik Aristotel mislio je da su univerzalije "stvarne", ali da ne postoje odvojeno od pojedinačnih stvari. Za razliku od njega, britanski empiristički filozofi tvrdili su da su opći pojmovi neka vrsta mentalne slike do koje stižemo procesom apstrahiranja. Vidimo mnogo drveća i onda ih uopćavamo u jednu mentalnu sliku "drveta", što nam omogućuje prikladnu primjenu općeg izraza "drvo". Ali kako zapravo izgleda "mentalno drvo" - postalo je glavnim problemom za filozofa Johna Lockeja (1632.-1704.).

Naravno da se javljaju ti problemi ako, poput Platona, zamišljate mišljenje kao istraživanje unutarnjih mentalnih slika.

Čini se da su "nominalisti" razumniji, jer tvrde da su univerzalije samo riječi. To znači da je drveću zajedničko jedino to što mi sami na njega primjenjujemo opći izraz "drvo". To nas pak navodi na pomisao kako ne postoji nikakva podudarnost između svijeta kao takvog i naše jezične prakse, što je koincidencija koju je vrlo teško prihvatiti.

Možda naše znanje o univerzalijama nije ništa drugo, nego umijeće uporabe općih izraza, ili prepoznavanje "bliske srodnosti" između različitih stvari.

Wittgenstein je govorio kako naša "žudnja" za konačnim uopćenjima nikada ne može biti u potpunosti zadovoljena a i prilično je nezdrava. No, bilo bi pogrešno misliti kako je "problem univerzalija" razjašnjen. Platon je pokrenuo filozofski problem koji još potiče prepirke i rasprave, i koji još nije posve "riješen".

Platonova politička filozofija

Jedan od glavnih problema političke filozofije je zategnut odnos koji postoji između pojedinca i države. Prema "liberalnom" stajalištu, država postoji isključivo da služi potrebama i željama osamljenih slobodnih pojedinaca. To je stajalište sofističkih filozofa, kao što je Trasimah. Platonovo "zajedničarsko" gledište naglašava društvenu prirodu pojedinaca. Ono što nas ponajprije čini ljudskim bićima, to je pripadnost skupini. *Pojedinci postole samo kao članovi društva. Neizbježno se pridružuju ustanovljenim društvenim, ekonomskim i političkim običajima.*

Prema tome, o pojedincima se može suditi ponajprije na osnovi njihova doprinosa državi. Neke radikalne pristalice tog mišljenja, kao što je Platon, naglašavaju prioritet harmonična života u zajednici, pa čak i ako se to može postići na štetu individualnih sloboda.

Zaključivanje po analogiji

Time se Platon poslužio objašnjavajući što je "dobro ponašanje", rekavši da baš kao što je velika slova lakše čitati nego mala, tako je i ljudska bića lakše razumjeti pogledavši najprije njihova društva. Njegova analogija implicira da je država nalik na vrlo velikog pojedinca. Platon voli takvu vrstu dvojbena "zaključivanja po analogiji".

Filozofi to zovu "spajanje u jedno dviju različitih stvari". Najprije navedete nekoga da se složi s nečim očiglednim, što ga nagna da se složi s nečim sumnjivijim što prividno iz toga "slijedi".

Po Platonu država je iznad pojedinaca.

Kako nastaju društva

Platon najprije mora objasniti kako to pojedinci stvaraju nešto tako složeno kao što je država. Napominje kako su prva ljudska bića živjela bez muke "prirodnim" životom, a imala su samo nekoliko jednostavnih, lako namirljivih potreba. Nije bilo teškoća s unutarnjim poretom, pa nije ni postojala potreba za vlašću.

Na žalost, ljudi su ubrzo razvili sklonost k luksuzu. Poželjeli su postelje, stolove i drugo pokućstvo, razne delicije, miomirise, parfeme, djevojke za zabavu, slatkiše...

Podjela rada

Te je zahtjeve bilo moguće zadovoljiti samo "podjelom rada" ili rastom specijalizacije. Te potrebe može zadovoljiti samo složenije društvo. Način prehrane također će se promijeniti. Ljudi će zahtijevati meso, a uz to kruh i vino...

Potreba za uzgajanjem stoke znači kako će nam teritorij koji nam je nekada bio dostatan, sada biti premalen. Više zemlje može se steći samo ratom, a ratove najlakše dobivaju profesionalni vojnici.

Školovanje vojnika

Platon je bio jako dobro svjestan prave opasnosti držanja stalne profesionalne vojske. "Psi čuvari" lako bi mogli odlučiti da i sami postanu vladari. Platonovo je rješenje školovanje vojnika za građanske dužnosti. *Država mora imati kontrolu nad sustavom školovanja. Više se ne može prepustiti nekim obiteljima, ili lutajućim sofistima.*

Platonov kratak nastavni plan u *Državi* zasniva se na spartanskim metodama, koje su stvorile ne samo pobjedničku vojsku, nego i stabilno i učinkovito društvo.

Atensko se školovanje tradicionalno temeljilo na proučavanju grčkih mitova. Stažisti Platonova novog ratničkog i upravljačkog staleža neće učiti nemoralne priče o grčkim bogovima. Oni će učiti samo moralno poticajna štiva. Tjelovježba i jednostavna prehrana dostatno su jamstvo da će mladi izrasti u snažne, zdrave i pametne građane.

To zvuči kao strog i dosadan život. Ali takvo je školovanje neizmjerljivo važno. Ako ćete nekolicini pojedinaca dati apsolutnu političku moć, onda je njihova nesebična posvećenost dobrobiti države esencijalna.

Mit o četiri metala

Platon u *Državi* neprestano naglašava potrebu za stručnjacima u svakom segmentu društvenog života - u izradi obuće, medicini, pomorstvu i svim ostalim vještinama. On vjeruje kako je i vladanje jedna vrsta vještine, kojom mogu ovladati malobrojni nadareni i samodisciplinirani pojedinci skloni učenju.

Neki od njih bit će odabrani među vojnicima i uzdignuti u stalež "čuvara". Naposljetku će dobiti apsolutnu moć i vlast. Svi će priznavati čuvare kao legitimne i mudre upravljače, zato što su rođeni kao "zlatni" i imaju znanje o idejama.

Svi se građani države moraju od malena navikavati na to da takvo stanje stvari prihvate kao prirodno. Takvima nas je Bog načinio... U sastav vladara dodao je zlato. U pomoćnike je stavio srebro, a u seljake i radnike željezo i broncu.

Svi ćemo ih nagovoriti da vjeruju u mit prema kojem je svatko rođenjem predodređen kao zlatan, srebrn, željezan ili brončan.

Mit o špilji

Potom Platon u čuvenoj alegoriji o Zatvoreniku i špilji objašnjava kako će se čuvare podučavati da spoznaju ideje.

Jednom davno, postojali su zatvorenici koji su od rođenja bili okovani u špilji. Njihova jedina stvarnost bile su sjene na zidu što su ih stvarali predmeti nošeni ispred vatre. Jedan je zatvorenik uspio pobjeći, okrenuo se i vidio što se događa. Izvukao se iz mračne špilje i stupio na svjetlo dana. Ugledao je stvarni svijet, pa konačno i samo Sunce, izvor svekolike svjetlosti. Vratio se u špilju noseći dobre vijesti, ali njegovi kolege zatvorenici ne samo što mu nisu povjerovali, nego su mu strogo priprijetili da im prestane pripovijedati o svojoj pustolovini.

Što to znači?

Ljudska bića su kao zatvorenici. Kad promatraju materijalni svijet, sve što vide je varljivost sjena i preslika. Malobrojni koji su "pobjegli" od tog naivnog gledišta uspjeli su u tome zbog znanja čiste matematike i geometrije.

Oni znaju da je istinsko znanje moguće postići mišljenjem, a ne opažanjem. Zato je znanje matematike esencijalni preduvjet bilo koje moralne ili političke mudrosti. *Filozofi koji propovijedaju tu mudrost, igraju se sa svojim životom. Unatoč tome, ne smiju postati razočarani pustinjaci.*

Zadaća im je ući u praktičan svijet politike i svoje posebno znanje upotrijebiti za pomoć državi. Proizlazi da zato što postoje *dvije* vrste znanja, moraju postojati *dvije* vrste ljudi. A jednoj je vrsti suđeno da se pokorava drugoj.

Skladna košnica i duša

Platonova utopijska država uređena je hijerarhijski u obliku piramide. Nekoliko zlatnih ljudi (ili "odbjeglih zatvorenika") bit će nepogrešivi čuvari-vladari. Srebrni će ljudi biti vojnici i državni

službenici. Većina je željezni i brončani puk - proizvođači bogatstva. Ta skladna košnica veselo bruji, jer svatko zna svoje pravo mjesto i bespogovorno obavlja dodijeljene mu poslove.

To trodijelno društvo ujedno je i "prirodno", jer se poklapa s ustrojem pojedinačne ljudske duše: umni dio, srčani i požudni.

Ti se dijelovi nalaze u različitim količinama u vrlo racionalnim zlatnim "čuvarima", srčanim srebrnim "pomoćnicima" i požudnim željeznim i brončanim radnicima. Čovjek kojim vlada požuda nalik je državi kojom upravljaju niži staleži. Hrabar ali neobrazovan čovjek nalik je društvu primitivnih ratnika. A savršenim čovjekom i savršenom državom mudro vladaju znanje i razum. "Pravednost" (ili dobro ponašanje) u državi isto je što i pravednost u pojedincu. Platon je čini se bio uvjeren kako, ako se ideje neizbježno i dosljedno uklapaju u te obrasce, to znači da su istinite.

Velika laž

Već će u drugoj generaciji svi vjerovati kako je mit o hijerarhijskim kastama prirodan i neizbježan. Platon otvoreno priznaje da njegovo hijerarhijsko društvo mora počivati na laži.

Mnogo stoljeća poslije Karl Marx je upotrijebio termin "ideologija" da objasni kako ta laž zapravo funkcionira u stvarnosti: *Politička i ekonomska moć uvijek se zakrinskavaju u "prirodne" kako bi bile prihvatljive.*

Marksistički filozof Antonio Gramsci (1891.-1937.) otišao je još dalje: *Građani se odgajaju da prihvate tu vrstu "hegemonističke" i "naturalizirane" moći koja im izgleda kao proizvod njihova vlastitog sporazuma.*

Čini se kako Platona nije mučilo grizodušje da građanima nametne tu "veliku laž", iako prešućuje hoće li postojati "uži krug" onih koji će uvijek biti svjesni te laži.

Bizaran život čuvara

Platon je odmah uočio političku važnost školovanja. Da bi se zajamčila nepromjenljivost savršene države, njegovi "zlatni" čuvari indoktriniraju buduće čuvare.

Život čuvara pod strogim je nadzorom. Oba spola moraju živjeti u zajedničkim spavaonicama, ne smiju imati nikakvo vlasništvo, i moraju biti strogo podučavani da budu lojalni pripadnici države. *Radamo djecu samo s pripadnicima našeg staleža odabranih ždrijebom. Naša nepoznata djeca odgajaju se u državnim jaslicama.*

Platon je odobravao spartansku eugeniku. To znači da je ždrijeb odabira seksualnih partnera tijekom "svetkovina plodnosti" uvijek namješten tako da se osigura oplodnja samo zdravih jedinki. "Potomci s oštećenjima" se "potajno i tiho odstranjuju".

Platonovim čuvarima nije dopuštena nikakva individualnost ili osobna sloboda. Žive strogo određenim i redovničkim životom, zajedničkim i neosobnim; monotonim i dostojnim. Ali, oni doista imaju apsolutnu moć. Zato što nemaju materijalnih dobara i obiteljskih obveza, trebali bi biti nepotkupljivi.

Čuvari su asketska i svećenička kasta političkih stručnjaka čija je riječ zakon. Očito je Platon vjerovao kako će s vremenom svako političko i društveno uređenje, ma koliko bilo neobično, na kraju biti prihvaćeno i shvaćeno kao "prirodno". Za njega je ljudska priroda izrazito prilagodljiva, pa je tako lako moguće stvoriti žene-čuvare, koje će na zahtjev bez grižnje savjesti napustiti svoje novorođenče, i muškarce-čuvare koji nikada neće prihvatiti mito.

Čuvari i ideje

Apsolutna vladavina čuvara bila bi birokratska. Ne bi bilo "vladavine zakona". Čuvari bi prosuđivali svakog pojedinačnog građanina i situaciju na osnovi svoga nepogrešiva znanja o idejama. Demokracija bi bila besmislena, zato što ono što većina ljudi želi, nije nužno ono što je dobro i istinito.

Kad odbjegli zatvorenik napokon ugleda svijet izvan mračne špilje, prevaljuje put od amoralne tame do moralne svjetlosti Sunca, simbola "dobra" ili "dobrote po sebi". Baš kao što Sunce omogućuje rast bićima i daje nam svjetlost da vidimo, tako "dobro" omogućuje da ideje postoje i da ih čuvari vide. Baš kao što su nam za vid potrebne fizičke oči, tako čuvari imaju posebno "unutarnje oko" (ili "um") kojim "vide" ideje. A to je ono što čuvare čini stručnjacima za pitanja morala i politike.

Ali, stigavši do tog stupnja, čini se kao da smo filozofiju ostavili za sobom te da smo zakoračili u područje političkog misticizma.

Moralni apsolutizam

Sokrat je tvrdio kako je moralnost posebna vrsta znanja, pa kad bi je ljudi jednom stekli - uvijek bi je poštovali. Premda se Platon po svoj prilici slagao s time, ipak je zastupao mišljenje kako se to znanje mora ograničiti na specijaliste - čuvare koji će uvijek znati "točne" odgovore na sva moralna pitanja.

S obzirom da se mogu pozvati na najuzvišeniju ideju "dobro" - oni će uvijek biti nepogrešivi moralni autoriteti, kojima će se pokoravati svi srebrni, brončani i željezni ljudi.

Za umjetnost nema mjesta

Valja istaknuti kako vrlo malo znamo o predsokratovskim sofističkim filozofima. No, ono što znamo potječe od samog Platona koji ih je "ocrnio". Jedna stvar je, čini se, jasna. Sofisti su bili branitelji umjetnosti, koja svojim "trikovima" i neulovljivom prirodom dovodi u pitanje pouzdanost stvarnosti. Platon, pogađate, nije odobravao nijednu vrstu umjetnosti, ni pisanu ni vizualnu. On se pita "Što je umjetnost?" Što čini umjetnik kada slika cvijet? On oponaša ono što vidi – kopiju idealne ideje cvijeta. Njegova je slika odraz odraza, te je stoga dvostruko lažna. Nije povezana ni sa čim stvarnim.

Umjetnici su nalik nadahnutim, ali lažljivim luđacima, i protjerani su iz Platonove utopijske države. Ali, ipak bi bila dopuštena službeno odobrena "državna umjetnost".

Položaj umjetnosti

Platonovi su zaključci o umjetnosti jezoviti. Možemo ih čitati kao mračna upozorenja na posljedice "državno odobrene" umjetnosti u 20. stoljeću. Nacistička doktrinarna umjetnost u Hitlerovoj

Njemačkoj, "socijalistički realizam" u Staljinovoj Rusiji i puritanski užasi "Kulturne revolucije" u Mao Tse-Tungovoj Kini - jesu li to primjeri onoga što bi se moglo dogoditi kad bi se Platonove ideje primijenile u stvarnosti?

Paradoks

Pa ipak, nekim čudnim paradoksom - ili je posrijedi temeljni nesporazum? - Platon je uvijek bio omiljeni filozof baš umjetnika, osobito u "novoplatonovskoj" verziji prihvaćenoj u talijanskoj renesansi. Premda je osudio i protjerao umjetnost, Platon je bio slavljen kao prvi pravi osnivač estetike. Kako je to moguće? Možda najbolji kratak odgovor u novoplatonovskom duhu daje renesansni kipar, slikar i arhitekt Michelangelo Buonarroti (1475-1564.): *Umjetnost ne oponaša odraz idealne Ideje. Ona oslobađa idealnu Ideju koja se kriva u nijemoj materiji.*

Kritike

Po svoj je prilici Platon vjerovao u "moralnu geometriju" koja je jednako pouzdana i neupitna kao i matematika. Ona bi državi pružila potpunu sigurnost i stabilnost.

To je etičko učenje koje bi većina modernih filozofa odbacila zbog mnogo razloga: Ono je apsolutističko i kruto.

Kad ih jednom spoznamo, ideje će nam dati moralna pravila koja ostaju trajna, jasna, univerzalna, te stoga obvezna za sve.

No, većina nas danas razmišlja o moralnim pravilima li kategorijama kao o korisnim uopćavanjima. U pravilu je pogrešno lagati i krasti, ali ne uvijek (što Sokrat i sam ističe). Isto tako nije jasno kako bi moralni kodeksi ponašanja mogli postati ogranak znanja čija bi se istinitost mogla dokazati. Kakva bi vrsta dokaza ili izlaganja ikada mogla dokazati istinitost nekog moralnog pravila kao npr. "pogrešno je krasti"?

Danas nema mnogo filozofa koji vjeruju u postojanje moralnih "činjenica". Moralne su vrijednosti posve različite od činjenica, i među njima postoji jaz kao i između *jest* i *treba*. Čini se da je moralne kodekse razboritije opisati kao duboka uvjerenja, osjećanja ili univerzalne zapovijedi. Isto tako sve nam je manje vjerojatno da bismo ljudska moralna pravila mogli "temeljiti" pozivajući se na transcendentne neljudske entitete kao što su ideje. Sve to znači kako je mala vjerojatnost opravdanja Platonova vjerovanja u moralne "stručnjake".

Neki ljudi vole da im se kaže kako da se ponašaju u svakodnevnim događajima. No, drugi misle kako moralnost mora uključiti stanovit element osobnog izbora i obvezivanja. Biti moralan znači ipak nešto više od pokoravanja zapovijedima nametnutim odozgo. A u našem stoljeću, postali smo vrlo sumnjičavi prema "državnoj moralnosti".

Državni brod

Platon u *Državi* objašnjava - u dvjema pričama - zašto je demokracija loš oblik vladavine. Najpoznatija je priča o "Državnom brodu".

Jednom davno, pobunjena je posada preuzela zapovijedanje brodom i odlučila ploviti za svoje zadovoljstvo. Neprestano su se prepirali i slušali uvjerljivog, ali glupavog vođu.

Zanemarili smo sve savjete navigatora koji je proračunavao položaj prema zvijezdama. Plovidba se okončala katastrofalno.

Demokratske vlasti moraju razmišljati na kratak rok, pa ne mogu dobro upravljati. One moraju biti populističke, ako žele da ih ponovno izaberu. Zato će ljudi uvijek prije izabrati glupavu i priprostu politiku, nego obrazovanu - ili mudru.

Divlja zvijer

Platon je mislio kako se demokratskim političarima lako pretvarati da su mudri i slobodoumni dok su, zapravo, razmetljivi populist i demagozi. *Oni su poput cirkuskih trenera koji se pretvaraju da zapovijedaju divljom i nedresiranom zvijeri. Kad vide da se životinja sprema na skok, oni uzviknu: Skači! (Ali, tko tu zapravo zapovijeda?)*

Demokratski političari su uglavnom samo robovi onih kojima navodno vladaju, a običan svijet je nepredvidljiv, nasilan i bestijalan.

No, ovakve priče nisu nikakav dokaz ili svjedočanstvo. Društvo nije brod, vladari nisu navigatori, a ljudi nisu divlje zvijeri. Brod ima jasno odredište. To očigledno ne vrijedi za društva. Kako možemo znati što bi trebalo biti odredište nekog društva?

Posada pristaje slušati zapovijedi tijekom plovidbe. Ali građani koji čine društvo više su kao vlasnici broda, nego kao članovi posade. To podrazumijeva kako bismo umnogome sudjelovali u određivanju kursa i brzini broda.

Točno je da su atenski kormilari bili čuveni po svom poznavanju zvijezda i vještini plovidbe Mediteranom. Ali, ako ideje ne postoje, onda nije jasno kako bi čuvari uopće mogli "kormilariti" državom.

Platon i narod

Platonova je politička filozofija prilično jasna. On vjeruje u vrstu apsolutne dobroćudne diktature malobrojnih znalaca nad većinom. Čuvari su legitimni vladari jer su spoznali ideju "savršene države". Obični ljudi treba da se odreknu političkih prava i sloboda u zamjenu za skladan poredak i stabilnost. Zato je Platon bio krajnje neprijateljski raspoložen prema bilo kakvom obliku demokracije. Obično je povezuje s podmitljivošću i nasiljem. *Obični su ljudi osudili Sokrata na smrt, i ja im to nikada nisam oprostio.*

Platonu nisu bili dragi obični ljudi jer su mu se činili neuki, podložni manipulaciji, a osim toga lako su postajali bijesna rulja.

No, ako su neuki, onda ih je vjerojatno bolje školovati nego prezirati.

Liberalni viktorijanski filozof John Stuart Mill (1806.-1873.) isticao je obrazovne zasluge demokracije i slobodu govora.

On je, možda optimistično, bio uvjeren kako će, ako se neovisnim pojedincima dopusti razmjenjivanje stajališta i raspravljanje o politici, oni automatski biti bolje upućeni i mudriji od pukih poslušnih "podanika". A ako se čuju stotine različitih političkih mišljenja, najmudrija i najpraktičnija će preživjeti proces rasprave, dok će nerazumna ili štetna nestati.

U novijoj povijesti nema uvjerljivih dokaza koji bi pokazivali je li Platon bio u pravu ili pak Mill. Ljudi često glasaju za pokvarene idiote, a ponekad čak i za opasne vođe. Sjetite se da je Hitler pobijedio na izborima...

Ali u demokraciji takvi ne ostaju dugo na vlasti. Diktature rađaju najveću ljudsku ludost i patnju. A što ako čuvari učine strašne greške?

Platon ne ostavlja mjesta za sustav uzajamne provjere i kontrole, kao što je neovisno sudstvo ili sloboda tiska. Stabilna društva su ona koja omogućavaju brze i bezbolne promjene vlasti. Mogućnost da se smijeni loša vlast je, čini se, važnija od sposobnosti da se izabere dobra.

Protiv utopizma

Platon u *Državi* kaže da su za bilo kakve promjene nabolje neophodni ideali i norme. U knjizi *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* Karl Popper (1902.-1994.) napada Platonovu političku filozofiju zbog njena utopizma, koji predstavlja opasnost za "otvoreno društvo" demokratskih sloboda.

Država je Platonov "model" savršenog društva. Ali nemoguće je reći kako bi izgledalo savršeno društvo. Ako biste ga ikada pokušali stvoriti, bile bi neizbježne strašne greške.

Društva su uvijek nesavršena i u procesu razvoja. Stvorila su ih ljudska bića koja nisu savršena, i koja nemaju jasno "konačno odredište".

Utopisti poput Platona često govore o "novim počecima" i "velikom čišćenju", što implicira da postojeća društva moraju biti uništena prije izgradnje "Novih Jeruzalema". Revolucionarna razaranja zbog nekog maglovitog "ideala" obično uzrokuju bijedu i nevolju za obične ljude. Zbunjeni tromošću i nesavršenošću običnih ljudi, utopistički vizionari nameću svoj san *željeznom* voljom. Oni vjeruju da su njihovi protivnici ili pokvareni ili glupi!

Povijest pokazuje kako revolucije obično stvaraju društva koja su okrutnija i nepravednija od onih koja su zamijenila. Čini se kako je Platon vjerovao da je njegov projekt tako uvjerljiv da bi ga ljudi prihvatili bez ikakva opiranja.

Što je "prava" vlast?

Prije nego što Platona prestrogo osudimo, treba se sjetiti kako nas njegova vizionarska *Država* već 2000 godina nagoni da *politički razmišljamo* o tome koja bi vlast, na kraju krajeva, bila najbolja.

Država završava analizom različitih oblika vladavine:

Timokratska vlast (koja uvažava privatno vlasništvo), kao ona u Sparti, opsjednuta je vojničkom čašću. Ali militaristička se vlast može održati samo tlačenjem većine stanovništva.

Oligarhije, u kojima bogati vladaju a siromašni nemaju pravo glasa, neizbježno vode do sveopćeg uvjerenja kako je novac mjera *svega*.

Društvo malobrojnih bogatih potrošača koji većinu tretiraju uglavnom kao ekonomsko sredstvo, ne samo da je nepravedno, nego i u pravilu nestabilno.

Iz toga se da zaključiti kako Platon ne bi odobravao nejednakosti i neumjerenosti današnjeg zapadnjačkog kapitalizma.

Demokratska je vlast također povodljiva i nestabilna, jer svjetina nema dovoljno inteligencije i dobrote da bi sama sobom upravljala. Usto demokracije toleriraju mnoštvo različitih mišljenja, a to je slabost koja vodi nestabilnosti i političkom kaosu. Previše slobode ubrzo se izrodi u bezakonje, što zatim vodi k još *većoj* tiraniji. Uvijek će postojati potencijalni diktator koji čeka da obnovi "zakon i poredak".

Apsolutna vlast koja se potom daje nekom tiraninu uvijek dovodi do patoloških pretjerivanja. Ako ne postoje zakoni, diktatori mogu ostvariti svoje najmračnije ubojite fantazije. Izgube racionalnost ili ljudskost, pa tako više nitko nije siguran.

Zakoni

Dijelom je i zbog tog straha od despotizma Platon priznavao važnost vladavine zakona. Čak i unatoč njegovu prethodnom zalaganju za diktatorsku vladavinu nepogrešivih "čuvara". Naknadno je shvatio kako nitko ne bi trebao biti iznad zakona osobito ne moćni vladari. Ljudska su bića slaba i podložna iskušenjima svake vrste. Ako čovjek ima apsolutnu moć, vrlo je vjerojatno da će postati ohol i nepravedan.

Unatoč tomu, Platon je mislio kako je vladavina zakona tek druga najbolja mogućnost. Bila je to kompromisna, odstupajuća mogućnost, kojom se suprotstavlja pogrešnosti ljudske prirode. Platon je svoju posljednju knjigu, *Zakoni*, napisao u starosti. To je dugačka, često dosadna knjiga s mnogo ponavljanja. Ali, to je bio njegov zadnji pokušaj da stvori model savršena društva: *Ovaj sam put mnogo svjesniji potrebe za provjerama i ravnotežom, što će osigurati da vlast nikada ne bude koncentrirana u rukama bilo pojedinca bilo male skupine.*

Druga Platonova država

Platonova druga država, grad-država "Magnezija" - osamljena je i samodostatna. Sastoji se od 5040 eugenički odabranih zemljoposjednika koje opslužuje brojna populacija radnika (lišenih političkih prava). Pomoću zakona tim odabranim građanima vlada 37 čuvara i 12 kontrolora, koji jamče da nema korupcije. Država školuje sve građane kako bi postali politički inteligentni i odgovorni članovi društva. Tako se osposobljavaju za sudjelovanje u vlasti.

Zakoni su smišljeni za opće dobro. Svi su građani upoznati sa zakonima i razumiju njihovu svrhu. Politički život pojedinačnih građana opisan u Zakonima doista se čini slobodnijim i pravednijim. Više ljudi sudjeluje u upravljanju, a njihove su slobode zajamčene vladavinom zakona.

Teokracija

Na žalost, život pojedinačnih građana u novoj i poboljšanoj državi Magneziji nije osobito privlačan. "Zakoni" su nepromjenljivi, vječni i neprijeporni. Zakoni nisu dogovoreni, nego potječu od samih bogova. Sprovodi ih stroga teokracija. Službenici čuvaju poštenje države.

Otpadnike drže u samicama, ali najdulje do pet godina, preodgajaju ih, a u slučaju neuspjeha budu pogubljeni. U usporedbi s tim, nekadašnja skladna košnica zlatnih, srebrnih i željeznih ljudi djeluje gotovo privlačno.

Što bi Platon učinio sa Sokratom?

Platonovi su atenski suvremenici mislili kako je dužnost svih građana pokazivanje poštovanja prema javnim ceremonijama i svetim obredima, ali obično je bilo dopušteno pojedincima da imaju vlastita religijska stajališta. Mnogi od njih ne bi se složili s Platonovom apsolutnom i neliberalnom teokracijom. A teško da bi čak i petogodišnjim zatočeništvom u samici i prinudnom podukom ikada uvjerali Sokrata da prihvati takvu vjersku i političku netrpeljivost.

Zakoni su razočaravajući završetak filozofskog opusa koji je započeo posvemašnjom privrženosti Sokratovoj slobodi govora i mišljenja. S obzirom da ne može imati savršene ljude, Platon ustraje na savršanim zakonima koji se moraju poštivati...

No, kako nam je posvjedočilo naše vlastito stoljeće, posve je jasno da snove o savršanim društvima i uređenim savršnim zakonima mogu ostvariti samo grozomorni oblici represije.

Srećom, nije sva Platonova filozofija posvećena isključivo politici i moći. Veliki se dio bavi drugim temama.

Gozba

Gozba je vjerojatno napisana kad i *Država*. *Simposion*, gozbe, bile su zabave-pijanke koje su se priređivale nakon večere, a obično su bile praćene raznim igrama i svakojakom rasonodom ali i umnim razgovorima. U Gozbi se raspravlja o "pravoj prirodi ljubavi", a sudionici razgovora su Sokrat i nekoliko znamenitih Atenjana, kao što je komediograf Aristofan (oko 448.-388. pr. Kr.) i politički nitkov Alkibijad (oko 450.-404. pr. Kr.). Aristodem je naš pripovjedač tih razgovora.

Jedan od gostiju predlaže da, umjesto uobičajena slušanja glazbene rasonode što je nude djevojke s flautama, svaki gost pokuša održati govor u slavu ljubavi.

Homoseksualna i heteroseksualna ljubav

"Ljubav" o kojoj besjede je homoseksualna. Za većinu je Atenjana heteroseksualna ljubav bila jedva nešto više od inferiornog poriva za obnavljanjem vrste. Većina Atenjanki nije sudjelovala u javnom životu; njihov se život svodio na kućne poslove. Brak se nije smatrao zajednicom ravnopravnih partnera.

Pa i Platona su snažno privlačili lijepi mladići.

Što je, dakle, ljubav?

Fedar polazi od tvrdnje da je ljubav nešto dobro. Onima koji je dožive, ulijeva osjećaj časti i požrtvornosti. Pauzanija priznaje da je ljubav prema dječacima i mladim djevojkama uglavnom žudnja za senzualnim zadovoljstvom. *No ljubav prema mladićima, tvrdim ja, na neki način postaje čistijom i plemenitijom te stvara doživotne veze.*

Eriksimah zatim potanko razlaže da je ljubav kozmička sila koja tvori sam kozmos.

Aristofan, duhoviti dramatičar, ima još zanimljiviji prijedlog. On tvrdi da se prvotno svatko sastojao od tri spola: muškog, ženskog i hermafroditkog. Zeus je potom za kaznu svakoga razdvojio na posebne spolove. Ljubav je stoga uvijek pokušaj da se pronađe svoja "izgubljena polovica", bilo muška bilo ženska. Ljubav je mnogo više od težnje za seksualnim zadovoljstvom - ona je traganje za svojim izgubljenim ja.

Agaton (domaćin) se slaže da je ljubav vrsta žudnje: pokreće nas prema lijepom predmetu koji nikada ne možemo posjedovati.

Pročišćene ideje

Na naše iznenađenje, raspravu nastavlja (posredovanjem Sokrata) jedna žena, Diotima. Ona tvrdi da je ljubav karika između čulnog i duhovnog svijeta. Ako je ljubav ono što nas pokreće k lijepom, a mudrost je lijepa, onda je ljubav očitovanje ljudske duše u potrazi za istinskom mudrošću ideja. Prava se ljubav naposljetku mora razviti u čisto duhovnu potragu koja obuhvaća dobrotu i sreću. Ljubav je uvijek povezana sa stvaralačkom snagom koja podupire cjelokupnu umjetnost i napredak. Sokrat se slaže: *Ljubav je karika između bijedne svakodnevice i vječnog i idealnog svijeta ideja.*

Viša i plemenitija vrsta homoseksualne ljubavi nadilazi tjelesni osjetilni svijet, ali ona nije "jalova" zato što "rađa" ideje i otkrića, i jedan je od temeljnih razloga same civilizacije.

Srećom, u taj mah ulazi pripit i ozloglašen Alkibijad i spušta razgovor na okrepljujuće ljudsku razinu. Ruga se Sokratu zbog njegove neporočnosti i samokontrole.

Timej

U toj se knjizi glavni govornik Timej potiče da iznese svoje viđenje nastanka svemira. Zatim Kritija pripovijeda povijest atenskih podviga pod zaštitom božice Atene u vrijeme poraza i propasti mitskoga grada Atlantide.

Kritija ih sve ushiti svojim poetičnim sjećanjima na Atlantidu, a njegovi opisi tog grada do danas opčaravaju mnoge zanesenjake koji iznose dvojbene i nedokazane tvrdnje o njegovoj "stvarnoj" lokaciji.

Platonovi nasljednici: Aristotel

Aristotel je slušao Platona gotovo 20 godina i bio je jedan od učenika koji je mnogo raspravljao. Nije se slagao s mnogim Platonovim idejama. U svojoj je *Metafizici* kritizirao Platonove ideje zbog njihove nemoguće transcendentnosti i mističnosti. Razborito je smatrao da ideje i pojedinačne stvari ne postoje odvojeno.

Ideje su ugrađene u pojedinačne stvari kao potencijal ili, jednostavnije rečeno, svaki pojedinačni npr. žir ima ideju potencijalnog hrasta.

Pomnijim istraživanjem pojedinačnih stvari u prirodi moguće je izvući induktivne zaključke o tome kako svijet funkcionira i koje ga moćne sile kontroliraju. To je glavna metodologija empirijskih znanosti.

Aristotelova je etika također mnogo razboritija. Moralnost nije neka posebna vrsta znanja nalik na matematiku koju samo malobrojni mogu proniknuti. To je stanje uma i praktičan način ponašanja u kojem svatko može uspjeti uz dovoljno vježbe i iskustva.

Pa iako se njegova filozofija umnogome razlikuje od Platonove, Aristotel je uvijek hvalio svog učitelja zbog postavljanja pravih pitanja. Platon je zasnovao filozofiju kao akademsku disciplinu.

Platonisti, novoplatonisti i ostali

Platonova je Akademija opstala gotovo tisuću godina, sve dok je 529. godine nije zatvorio kršćanski car Justinijan. Novoplatonisti, poput Plotina i grčkog crkvenog oca Origena, konvertirali su mnoge Platonove ideje o dobroti, duši i besmrtnosti u sofisticiranu teologiju.

Na srednjovjekovnu je skolastičku misao Aristotel utjecao više od Platona. Platonove su tekstove sačuvali i komentirali islamski učenjaci poput Avicene, i zahvaljujući njima "ponovno otkrivanje" Platona u doba renesanse potaknulo je Petrarca, Erazma Roterdamskog, Thomasa Morea i druge učene ljude da dovedu u pitanje skolastičke dogme. Prvi "moderni" fizičar Galileo divio se *Timeju*, koji je osnažio njegovo antiaristotelovsko gledište. Matematička struktura mora tvoriti pozadinu prirode.

Svako razdoblje u europskoj filozofiji traži svoga "Platona":

U Platonovu idealizmu vidim ranu verziju moje dijalektičke filozofije. Hegel (1770.-1831.)

Pedagoška funkcija umjetnosti jest učiniti platonovske ideje opipljivima i dostupima. Arthur Schopenhauer (1788.-1860.)

Moja je filozofija ponovno otkrivanje "Bića" skrivenog u Platonovu idealizmu. Martin Heidegger (1889.-1976.)

Cijela je zapadna filozofija uglavnom niz fusnota uz Platona. A. N. Whitehead (1861.-1947.)

A vidjeli smo kako je Platon bio poticajan za postmoderniste kao što su Jacques Derrida i Julia Kristeva: *Čini se da će Platonove ideje još dugo, dugo živjeti.*

Kojem tipu filozofa on pripada?

Predsokratovci su do nas stigli samo u šturim enigmatskim fragmentima. Dakle, Sokrat se, govornik a ne pisac, pojavljuje kao prvi *prepoznatljivi* filozof, i to zahvaljujući Platonovim zapisima njegova učenja. Platon je, osim toga, sustavan mislilac koji je svoje ideje izložio u pisanu obliku. Postavio je gotovo sva za filozofiju važna pitanja u epistemologiji, metafizici, etici, politici i esteticima. A pisao je i o mnogim drugim stvarima, od školovanja do uzgoja pčela.

Platon postavlja mnoga i praktična pitanja:

Kakvi nam zakoni trebaju da bismo stvorili pravedno društvo?

Neka druga su više metafizička i stručna:

Što je stvarnost? što su opći pojmovi?

Često potiču ono što danas moderni filozofi nazivaju "pojmovnom analizom":

Što je pravednost?

Time kao da se filozofija čini "drugorazrednom" disciplinom - kritizira ono što drugi ljudi govore i analizira jezik koji upotrebljavaju za zagovaranje svoga stajališta.

Što filozof radi?

U Ateni se u petom stoljeću pr. Kr. mnogo pričalo, bilo je mnoštvo različitih pogleda na ljudsku prirodu, društvo i ulogu filozofije, pa i poprilično ciničnih. A neka skeptična sofisticka gledišta o ograničenjima ljudskog znanja danas nam se čine vrlo "postmodernističkima". Platonova kritička reakcija na njih otkrivanje je prave zadaće filozofa koji:

- mora istražiti vrstu postavljenih pitanja.
- mora analizirati golemu raznolikost dobivenih odgovora.

Lako je postavljati nemoguća pitanja, a zatim biti zadovoljan besmislenim ili površnim odgovorima. Time bi se moglo objasniti zašto je većina Platonovih djela napisana u formi dijaloga - jer istražuju i propituju.

Dijaloško propitivanje

Iz knjige u knjigu, Platonov Sokrat postavlja neko važno pitanje a različiti pojedinci vrlo različitih sposobnosti svojim mu odgovorima zabijaju nož u leđa, često u obliku nepotpunih i nezadovoljavajućih definicija koje se zatim razmatraju i pobijaju... ili zamjenjuju novim hipotezama... koje se ponovno provjera...

Iscrpljujući je to proces, koji završi samo zato što se svi slože kako je vrijeme za počinak.

Za one kojima filozofija nije poznata, čitanje Platona može biti frustrirajuće iskustvo. Osobito ako vjeruju da je, vrug ih odnio, posao filozofa pružiti nam jasne i konačne odgovore na krucijalna i često zabrinjavajuća pitanja koja neprestano izvire iz ljudskog iskustva.

Što su odgovori?

Platonu bi se vjerojatno svidio takav izazovni opis radnog mjesta filozofa. Nije mislio kako je filozofija samo stvar objektivne logičke analize. Filozofija je krajnje ozbiljna moralna djelatnost. Platon je mislio kako može dati odgovore na mnoga od tih pitanja. Vjerovao je da je svijet uređen racionalno. Stoga je matematika morala biti ključ za razumijevanje toga kako sve funkcionira. U svemiru i ljudskom umu utisnute su stanovite nepromjenljive i vječne istine o matematici, moralnosti i politici...

Nekoliko bi ih stručnjaka moglo ponovno otkriti razvijanjem posebnih vizionarskih moći. Njima uspjeva da vide "duhovnu piramidu" ideja na čijem je vrhu blistavo veličanstvo "Dobra".

To polureligiozno iskustvo čini ih nepogrešivima, legitimira njihov moralni autoritet i daje im apsolutnu političku moć.

Potruga za idealnim savršenstvom

Takva nam se mistična učenja obično predstavljaju dogmatski kao vjerski nauk, ili se objašnjavaju u formi parabole s alegorijama o zatvorenim i spiljama, brodovima i posadama. Platonov snažan prozni stil često stvara dojam da je njegova filozofija koherentna i jasna. Ali začudo, glavna učenja "platonizma" nisu ni lako razumljiva, a niti potkrijepljena logičkom strogošću.

Platon je maštovit žudio za potpunijim i pouzdanijim svijetom od ovoga bijedna i neprimjerena u kojem je bio zarobljen.

Platon je kriv i za to što je previše filozofa uvjerio kako je filozofija potraga za tajanstvenim, skrivenim znanjem, do kojeg može doći samo nekolicina samozvanih znalaca. Njegova je politička filozofija plodna, jer su nam ideali uvijek potrebni. Ali može biti i veoma destruktivna. Danas nam se čini kako se utopistički snovi ne mogu ostvariti bez totalitarnih metoda.

Platon, veliki majstor izmicanja

Teško je do kraja točno odrediti Platona. Čini se kao da u njemu ne postoji jedan, nego nekoliko filozofa: eksperimentator koji rasvjetljava pojmovnu zbrku; dogmatski elitist koji zagovara okrutnu diktaturu zasnovanu na eugeničkim načelima; izumitelj boljih svjetova.

Novoplatonist po imenu Olimpiodor je rekao kako je Platon jednom sanjao da je labud koji leti od drveta do drveta, pokušavajući umaći strijelama lovaca.

Grci su svoje snove uzimali veoma ozbiljno: Prema Olimpiodorovu tumačenju tog sna, pravi će Platon uvijek umaći svim komentatorima i tumačima. Njegovoj se filozofiji nikada neće moći pripisati samo jedno učenje. Za Platona je filozofija uvijek početak, a ne kraj istraživanja. Možemo se samo složiti i ujedno poslužiti se time kao dobrim izgovorom za završetak ove knjige.